

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

NUTARIMAS

DĖL NACIONALINĖS GYVENTOJŲ SENĖJIMO PASEKMIŲ ĮVEIKIMO STRATEGIJOS PATVIRTINIMO

2004 m. birželio 14 d. Nr. 737

Vilnius

Įgyvendindama 2002 metų Jungtinių Tautų tarptautinį Madrido veiksmų planą dėl visuomenės senėjimo ir Tarptautinio Madrido veiksmų plano dėl visuomenės senėjimo regioninę įgyvendinimo strategiją (Berlynas), Lietuvos Respublikos Vyriausybė n u t a r i a :

1. Patvirtinti Nacionalinę gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategiją (pridedama).

2. Pavesti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai:

2.1. koordinuoti Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimą;

2.2. kartu su Finansų ministerija, Kultūros ministerija, Susisiekimo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija ir Vidaus reikalų ministerija per 3 mėnesius nuo šio nutarimo įsigaliojimo parengti Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metų priemonių projektą ir pateikti jį Lietuvos Respublikos Vyriausybei.

Ministras Pirmininkas

Algirdas Brazauskas

Sveikatos apsaugos ministras, pavaduojantis
socialinės apsaugos ir darbo ministrą

Juozas Olekas

NACIONALINĖ GYVENTOJŲ SENĖJIMO PASEKMIŲ ĮVEIKIMO STRATEGIJA

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Gyventojų senėjimas – sudėtingas reiškinys, sukeliantis įvairių socialinių ir ekonominių pasekmių. Pasaulyje ieškoma būdų, kaip išvengti dėl gyventojų senėjimo kylančių problemų ir pasinaudoti naujomis galimybėmis, kurias atveria pailgėjęs darbingas gyventojų amžius.

2. Didėjanti žmonių gyvenimo trukmė – didelis laimėjimas, bet į šį reiškinį būtina atsižvelgti formuojant būsimą ekonominę, socialinę ir užimtumo politiką. Senėjimo problema turi būti sprendžiama ne tik specialiomis, bet ir padėsiančiomis sukurti visuomenę įvairaus amžiaus žmonėms priemonėmis, kurios didintų kartų solidarumą.

3. Šiems klausimams spręsti skirta 2002 metų balandžio mėnesį Madride įvykusi Antroji pasaulinė senėjimo asamblėja, kuri priėmė 2 svarbius dokumentus, įpareigojančius ir Lietuvą: Politinę deklaraciją ir Tarptautinį Madrido veiksmų planą dėl visuomenės senėjimo. Politinę deklaraciją priėmusios pasaulio valstybės pasiryžusios veikti 3 prioritetinėmis kryptimis:

3.1. užtikrinti, kad vyresnio amžiaus žmonės būtų aktyvūs ekonominės ir socialinės plėtros proceso dalyviai, jo vykdytojai, lygiai su kitais galėtų pasinaudoti teikiamomis galimybėmis. Vyresniems žmonėms turi būti sudarytos visavertės sąlygos dalyvauti politinėje, socialinėje, ekonominėje, kultūrinėje veikloje. Jiems turi būti suteiktos galimybės našiai dirbti, mokytis ir tobulėti, kol jie to nori ir tą gali;

3.2. užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių, kurių daugės, gerovę ir sveikatą, teikti jiems būtinas socialines paslaugas. Vyresnio amžiaus žmonėms, kaip ir visiems visuomenės nariams, turi būti garantuota teisė į sveiką gyvenimą, sveikatos priežiūros paslaugas;

3.3. sukurti vyresnius žmones palaikančią ir leidžiančią jiems veikti gyvenimo aplinką – reikiamas būsto, aplinkos pritaikymo ir kitokias sąlygas, kad net labai seni žmonės galėtų gyventi nepriklausomai ir savarankiškai, taip pat užkirsti kelią vyresnių žmonių diskriminavimui ir prievartai prieš juos, ypač pasirūpinti specifinėmis vyresnio amžiaus moterų problemomis.

4. Politinėje deklaracijoje pabrėžiama būtinybė stiprinti kartų socialinį solidarumą ir bendradarbiavimą, abipusę vyresniosios ir jaunesniosios kartų atsakomybę viena už kitą, raginama aktyviai veikti, kad būtų sukurta visuomenė, geriau nei dabar jungianti visas kartas.

5. Europoje senėjimo problema dar akivaizdesnė negu visame pasaulyje. Berlyne 2002 metų rugsėjo mėnesį surengtoje Jungtinių Tautų Ekonomikos komisijos Europai valstybių ministrų konferencijoje priimta 2002 metų Tarptautinio Madrido veiksmų plano dėl

visuomenės senėjimo regioninė įgyvendinimo strategija (toliau vadinama – Berlyno regioninė strategija).

6. Berlyno regioninėje strategijoje pabrėžiama būtinybė išplėsti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenime, užtikrinti jų socialinę aprėptį ir galimybes jiems gyventi nepriklausomai, skatinti nuoseklią ir tolydžią ekonomikos plėtrą, atsižvelgiant į visuomenės senėjimo pasekmes, užtikrinti tinkamą ir patikimą socialinę apsaugą esamai ir būsimoms kartoms, tvarkyti darbo rinką taip, kad joje kuo ilgiau būtų naudojamos vyresnių žmonių profesiniais gebėjimais, įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą principą, garantuoti lygias galimybes gauti kvalifikuotas sveikatos ir socialines paslaugas, atsižvelgti į lyčių specifiką formuojant senėjimo politiką, paremti vyresnio amžiaus žmones, jų šeimas ir bendruomenes, teikiančias globos paslaugas, skatinti kartų solidarumą.

7. Įgyvendinant Tarptautinį Madrido veiksmų planą dėl visuomenės senėjimo ir Berlyno regioninę strategiją turi būti derinamos vyriausybės, savivaldybės institucijų ir įstaigų, nevyriausybinių organizacijų pastangos, imamasi bendrų valstybinio ir privataus sektoriaus suderintų socialinių partnerių veiksmų.

8. Su gyventojų senėjimu susijusios problemos Lietuvai opios ne mažiau negu kitoms valstybėms. Aktyviai dalyvaudama Madrido asamblėjoje ir Berlyno ministrų konferencijoje, Lietuva išsipareigojo imtis priemonių senėjimo problemai spręsti šalies mastu. Ši Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija ir apibrėžia Lietuvos nacionalinius prioritetus ir veiksmus, derinamus su tarptautiniu mastu patvirtintomis strategijomis.

II. SENĖJIMO TENDENCIJOS, ESMINIAI JŲ SUKELTI POKYČIAI, IŠŠŪKIAI IR STIPRYBIŲ, SILPNYBIŲ, GALIMYBIŲ IR GRĖSMIŲ (SSGG) ANALIZĖ

9. Ilgėjanti gyvenimo trukmė – didelis žmonijos laimėjimas, lemtas daugelio teigiamų pokyčių svarbiausiose žmonių veiklos srityse. Teigiamomis laikytinos ir atsirandančios galimybės šeimoms sąmoningai apsispręsti dėl vaikų skaičiaus. Abu šie procesai sparčiai keičia daugelio valstybių demografinę struktūrą, labai didindami vyresnio amžiaus žmonių dalį visuomenėje.

10. Gyventojų senėjimas Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, sukelia sudėtingus daugelio sričių socialinius ir ekonominius pokyčius, kuriuos svarbu teisingai įvertinti ir numatyti, kad būtų galima laiku imtis veiksmų, turinčių trumpalaikį, vidutinės trukmės ir ilgalaikį poveikį. Šių veiksmų tikslas – kuo geriau pasinaudoti teigiamomis visuomenės senėjimo pasekmėmis ir įveikti ar sušvelninti neigiamas jo pasekmes, kad būtų racionaliai naudojamas šalies žmogiškasis kapitalas ir suformuota naujas realijas atitinkanti visos visuomenės ir atskiro individo senėjimo samprata.

11. Gyventojų senėjimo problema kompleksinė, apimanti įvairias veiklos sritis. Naujas jaunų ir vyresnio amžiaus gyventojų santykis visuomenėje verčia naujiems poreikiams pritaikyti turimus visuomenės ekonomikos (galimybes dalyvauti darbo rinkoje, pajamų lygi), socialinio saugumo (socialines garantijas), sveikatos apsaugos (poreikius atitinkančią

paslaugų plėtrą), žmogaus visaverčio gyvenimo (poreikius atitinkančius būstus, aplinką, gyvenviečių infrastruktūrą, susisiekimą ir panašiai), politikos (politinių ir visuomeninių organizacijų galią) ir kitus išteklius.

12. Socialinės apsaugos, užimtumo, aplinkosaugos, būsto, švietimo, transporto, žemės ūkio, finansų, mokesčių, vartotojų apsaugos ir daugelio kitų sričių politika turi būti pritaikyta visokio amžiaus žmonių socialinei raidai – gerovei, sveikatai, gyvenimo kokybei.

Demografinė būklė ir pokyčiai

13. Senėjimo matas. Pagrindinis senėjimo procesą apibūdinantis demografinis rodiklis yra vyresnio amžiaus žmonių dalis visuomenėje. Pagal Pasaulio asamblėjos 1982 metų nutarimą senėjimo klausimais visuomenės senėjimą apibūdina gyventojų, sulaukusių 60 metų ir vyresnių, dalis.

14. Senėjimas. 2003 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 693 tūkstančiai 60 metų ir vyresnių asmenų, t.y. šią ribą jau peržengė 20 procentų šalies gyventojų; 1990 metais šio amžiaus asmenų buvo 100 tūkstančių mažiau, jie sudarė 16 procentų visų gyventojų. Gyventojų senėjimą iš esmės lemia gimstamumo mažėjimas ir vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimas. Pastaruoju metu vidutinė būsimojo gyvenimo trukmė mažai kinta. Po praėjusį dešimtmetį mažėjusio (1991–2002 metais) gimstamumo 2003 metais įregistruota 30,5 tūkstančio naujagimių, t.y. apie 500 daugiau negu 2002 metais. Gimstamumo mažėjimas iš esmės ir lemia gyventojų senėjimą. Jeigu esamos tendencijos išliks, manoma, kad iki 2030 metų (Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės prognozė) Lietuvoje bus apie 27 procentai gyventojų, vyresnių kaip 60 metų.

15. Gyventojų skaičiaus mažėjimas. Pagal tą pačią prognozę gyventojų Lietuvoje iki 2030 metų sumažės 9 procentais ir bus 3,1 milijono. Šį gyventojų skaičiaus mažėjimą galėtų sušvelninti imigracija, tačiau imigracijos mastas ir socialinės ekonominės pasekmės – sunkiai prognozuojami dalykai.

16. Gyventojų senėjimas mieste ir kaime. Ypač sensta kaimo gyventojai – 24 procentai jų 60 metų ir vyresni, mieste – 18 procentų. Nors gimstamumas kaime didesnis, spartesnį jo senėjimą lėmė ilgai trukusi kaimo gyventojų, ypač jaunimo, migracija į miestus.

17. Senėjimo netolygumai. Senėjimo procesas nevienodas įvairiose šalies savivaldybėse. Daugiausia senų žmonių Rytų Lietuvos ir Dzūkijos savivaldybėse, pvz., Alytaus ir Lazdijų, kuriose gyventojų – apie 29 procentai 60 metų ir vyresni, Ignalinos rajone šio amžiaus gyventojų 30 procentų, Anykščių rajone – 29 procentai, Molėtų ir Zarasų rajonuose – po 27 procentus. Palankesnė amžiaus struktūra Žemaitijoje, pvz., Tauragės apskrityje vyresnio amžiaus žmonių 21 procentas, o Telšių apskrityje – 19 procentų.

18. Vyresnio amžiaus žmonių sudėtis pagal lytį ir amžių. Demografinis senėjimas būdingas vyrams ir dar labiau moterims. Lietuvoje 2003 metų pradžioje gyveno 252 tūkstančiai vyrų ir 441 tūkstantis moterų, vyresnių kaip 60 metų. Tarp 60 metų ir vyresnių gyventojų vyrų tik 36 procentai, o 80 metų ir vyresnių dar mažiau – 27 procentai.

2003 metų pradžioje vyrų demografinės senatvės rodiklis (60 metų ir vyresnių) buvo 16 procentų, o moterų – 24 procentai. Prognozuojama, kad 2030 metais vyrų demografinės senatvės rodiklis bus 23 procentai, o moterų – 31 procentas. Galima teigti, kad vienas iš esminių gyventojų senėjimo požymių yra tas, kad dauguma vyresnio amžiaus gyventojų – moterys. Ypač bloga demografiniu požiūriu kaimo moterų amžiaus sudėtis – čia jau dabar kas trečia moteris 60 metų ar vyresnė.

19. Skirtumas tarp vyresnio amžiaus vyrų ir moterų skaičiaus susidarė ne tiek dėl skirtingo vyresnių žmonių mirtingumo lygio, bet dėl didelio jaunų vyrų mirtingumo. Daug dabartinės vyresniosios kartos vyrų žuvo per karą ir pokariu. Jeigu vyrų mirtingumo lygis išliktų, ateityje santykis tarp vyrų ir moterų turėtų stabilizuotis.

20. 80 metų ir vyresni žmonės. Moderniose visuomenėse, kuriose žmonių tikėtina būsimąjo gyvenimo trukmė gana ilga, prasminga išskirti ir 80 metų ir vyresnių gyventojų pogrupį. 60 metų slenkstis atskiria vadinamojo „trečiojo amžiaus“ žmones, kurių dauguma jau palikę darbo rinką, bet dar gana veiklūs. 80 metų slenkstis atskiria vadinamojo „ketvirto amžiaus“ žmones, kurių galimybės užsitikrinti fizinį, psichinį ir socialinį saugumą labiau ribotos.

21. Lietuvoje 2003 metų pradžioje gyveno 92 tūkstančiai 80 metų ir vyresnių žmonių (2,7 procento visų gyventojų). 80 metų ir vyresnio amžiaus moterų 2,7 karto daugiau negu vyrų. Nuo 1990 metų 80 metų ir vyresnių žmonių daugėjo ir 1993 metais jų gyveno apie 100 tūkstančių. 1994–1999 metais tokio amžiaus žmonių sumažėjo 18 procentų, o pastaruosius trejus metus padaugėjo apie 10 tūkstančių.

22. Išlaikytinių rodiklis, t.y. vaikų ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius, tenkantis 100 15–59 metų gyventojų, irgi didės, keisis jo sudėtis. Nuo esamo rodiklio – 62 (30 vaikų ir 32 vyresniojo amžiaus žmonės) 2030 metais jis turėtų padidėti iki 77 (29 vaikai ir 48 vyresniojo amžiaus žmonės).

23. Vidutinė būsimąjo gyvenimo trukmė – tai metų skaičius, kurį išgyventų tam tikra gimusiųjų karta, jeigu kiekvienos amžiaus grupės žmonių mirtingumas nekistų. Vidutinė būsimąjo gyvenimo trukmė – netiesioginis materialinio ir kultūrinio gyvenimo lygio ir sveikatingumo atspindys. Ilgiausia vidutinė būsimąjo gyvenimo trukmė Lietuvoje buvo 1987 metais – 72,5 metų. Praėjusio dešimtmečio pradžioje vidutinė gyvenimo trukmė trumpėjo, o vėliau, mažėjant mirtingumui, pradėjo ilgėti ir 2002 metais buvo 72 metai. Vyresnio amžiaus žmonių vidutinė būsimąjo gyvenimo trukmė nuo 1990 metų kito nesmarkiai. Šiuo metu visuomenė sensta iš esmės dėl mažėjančio gimstamumo, o ne dėl to, kad ilgėja gyvenimo trukmė.

24. Lietuvoje išlieka labai didelis vyrų ir moterų vidutinės būsimąjo gyvenimo trukmės skirtumas, bet daugiausia dėl jaunesnio amžiaus vyrų mirčių. Moterų vidutinė gyvenimo trukmė 2002 metais buvo 11,4 metų ilgesnė negu vyrų. Ypač didelis šis skirtumas kaime – net 13 metų. 60-mečių vyrų ir moterų vidutinės gyvenimo trukmės skirtumas mažesnis: moterų vidutinė gyvenimo trukmė ilgesnė 5,7 metų, o 70-mečių moterų – 3,3 metų.

25. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

25.1. Lietuvos gyventojai sensta: daugėjo vyresnio amžiaus žmonių. Jeigu išliks esamos gimstamumo ir mirtingumo tendencijos, Lietuvos gyventojai toliau sparčiai sens, o gyventojų labai sumažės. Ši mažėjimą iš dalies gali sušvelninti padidėjusi migracija. Rengiamoje Nacionalinėje demografinės (gyventojų) politikos strategijoje bus išanalizuotos šalies demografinės problemos, nustatyti prioritetinių demografinės (gyventojų) politikos sudėtinių dalių (šeimos gerovės, visuomenės sveikatos ir gyventojų migracijos) tikslai, pateikta vizija, aptarta valstybės misija ir veiksmų kryptys iki 2015 metų.

25.2. Visuomenės senėjimą šiuo metu labiau lemia sumažėjęs gimstamumas, o ne ilgėjanti gyvenimo trukmė.

25.3. Kaimo gyventojai sensta sparčiau ir labiau nei miesto. Nevienodai senstama ir skirtingose savivaldybėse.

25.4. Moterų dalis tarp vyresnio amžiaus gyventojų didėja, jų gyvenimo trukmė ilgesnė negu vyrų, ypač šis procesas ryškus kaime.

25.5. Tikimasi išlaikytinių gausėjimo ir jų sudėties pokyčių: mažiau vaikų ir daugiau vyresnio amžiaus žmonių.

Pajamos ir pajamų garantijos vyresnio amžiaus žmonėms

26. Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiai. 2002 metų namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis, 32 procentų namų ūkių galva buvo 60 metų ir vyresnis asmuo. Mieste namų ūkių, kuriuose pagrindinis pajamų gavėjas buvo 60 metų ir vyresnis, – 29 procentai, kaime – 39 procentai. Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiai mažesni: vidutiniškai 1,8 asmens namų ūkyje (palyginti su vidutiniu 2,6 asmens namų ūkyje dydžiu); 90 procentų šių namų ūkių – pensininkų ūkiai.

27. Vyresnio amžiaus žmonių pajamos. Pagrindinis vyresnio amžiaus žmonių pajamų šaltinis – pensija (65 procentai jų piniginių pajamų). Pensiją kaip pagrindinį pajamų šaltinį nurodė 91 procentas 60 metų ir vyresnių asmenų, samdomojo darbo pajamas – 6 procentai. Nors beveik 40 procentų vyresnio amžiaus žmonių gyveno kaime, tik 1,3 procento jų kaip pagrindinį pajamų šaltinį nurodė asmeninį ūkį, tačiau apie pusę laiko darbą asmeniniame ūkyje papildomu pajamų šaltiniu.

28. Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkių pajamos 2002 metais buvo šiek tiek mažesnės nei šalies vidutinės – 416 litų vienam asmeniui per mėnesį, t.y. 99 procentai vidutinių disponuojamų šalies pajamų, iš jų piniginės disponuojamos pajamos – 350 litų, t.y. 97 procentai vidutinių disponuojamų šalies pajamų. Taigi namų ūkių tyrimų duomenimis, šiuo metu vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo lygis nedaug skiriasi nuo šalies vidutinio lygio.

29. Vyresnio amžiaus žmonių darbo pajamos. Vyresnio amžiaus žmonių, turinčių darbo pajamų, skaičius paskutiniuoju metu išlieka stabilus – apie 60 tūkstančių, arba apie 10 procentų visų senatvės pensijų gavėjų.

30. Pensijos. Pagrindinį vaidmenį užtikrinant pensinio amžiaus žmonių socialinę apsaugą senatvėje šiuo metu atlieka valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos. Dalis

pensinio amžiaus žmonių gauna valstybines socialinio draudimo invalidumo pensijas. Be socialinio draudimo pensijų, Lietuvoje dar mokamos šalpos ir valstybinės pensijos. Taigi esama Lietuvos pensijų sistema susideda iš 3 atskirų pensijų sistemos dalių: socialinio draudimo pensijų, valstybinių pensijų ir šalpos pensijų. Priėmus 2003 metų liepos mėnesį pensijų kaupimą reglamentuojančius įstatymus, nuo 2004 metų einamojo finansavimo pensijų sistemą papildys kaupimo principu pagrįsta sistema. Dalyvauti šioje sistemoje pasiryžę asmenys nuo 2004 metų gali dalį valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos kaupti privačiuose pensijų fonduose ir sulaukę senatvės iš sukauptų lėšų gauti papildomą išmoką kartu su jiems priklausančia socialinio draudimo pensija.

31. Socialinio draudimo pensijos. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos 2003 metų rugsėjo mėnesio duomenimis, valstybines socialinio draudimo senatvės pensijas gavo apie 608 tūkstančiai asmenų, arba 17,4 procento šalies gyventojų. Didžioji jų dalis buvo moterys – 68,1 procento pensijos gavėjų.

32. Valstybinėms socialinio draudimo pensijoms mokėti 2003 metais skirta 3528 mln. litų, arba 6,4 procento tų metų bendrojo vidaus produkto (toliau vadinama – BVP), – preliminariniais duomenimis, 54846 mln. litų. Jeigu prie šių išlaidų pridėtume išlaidas šalpos ir valstybinėms pensijoms, gautume, kad šalyje pensijoms skiriama daugiau kaip 7 procentai BVP. Be to, būtina atsižvelgti ir į tai, kad pensininkams tenka nemaža kompensacijų už šildymą, karštą ir šaltą vandenį, transportą dalis. Įskaičius ir šias išmokas, pensininkams tektų dar didesnė BVP dalis.

33. Senatvės pensijas 2003 metais gavo 87,8 procento pensinio amžiaus gyventojų. Didelė dalis kitų asmenų gavo invalidumo pensijas. Iš viso 97,4 procento pensinio amžiaus šalies gyventojų gavo socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensijas (apie 686 tūkstančiais).

34. Vidutinė senatvės pensija 2003 metų pabaigoje buvo 345 litai, arba 40,8 procento vidutinio darbo užmokesčio (neto), o Belgijoje – 66 procentai darbo užmokesčio, Airijoje – 81 procentas, Portugalijoje – 89 procentai. Per 2000–2003 metus vidutinė senatvės pensija padidėjo 9,2 procento. Iš tikrųjų vidutinė senatvės amžiaus sulaukusio asmens gaunamų pensijų suma yra didesnė (ir pakeitimo norma taip pat didesnė), nes nemažai (33,4 procento) sukakusių senatvės pensijos amžių asmenų kartu su jiems mokamomis senatvės ar invalidumo pensijomis gauna ir kitas valstybines socialinio draudimo ir valstybines pensijas. Vis dėlto tenka pripažinti, kad pensijos pernelyg mažos, o pensijoms skiriama BVP dalis kuklesnė nei Europos Sąjungos valstybėse narėse (Ispanijoje – 9,4 procento, Danijoje – 10,5 procento, Prancūzijoje – 12,1 procento, Austrijoje – 14,5 procento). Viena iš svarbių priežasčių, dėl kurių negalima didinti BVP dalies pensijoms, itin nepalankus, vienas mažiausių Europoje apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykis.

35. Nuo pat savarankiškos socialinio draudimo sistemos atsiradimo apdraustųjų, tenkančių vienam pensininkui (vienai mokamai socialinio draudimo pensijai), mažėja. Jeigu 1991 metais vienai mokamai pensijai teko 2,1 dirbančio asmens, tai 1995 metais – 1,56, 2000 metais – 1,23, 2001 metais – 1,19. Padėtis iš dalies stabilizavosi 2002 metais ir

2003 metų sausio mėnesį vienai mokamai socialinio draudimo pensijai teko 1,23 apdraustojo. Pradėjus nuo 1995 m. sausio 1 d. palaipsniui didinti senatvės pensijos amžių, senatvės pensijų gavėjų sumažėjo 12 procentų, bet gausėja invalidumo ir našlių pensijų gavėjų (15 procentų).

36. Išankstinės senatvės pensijos. Nuo 2004 m. liepos 1 d. bus skiriamos ir mokamos išankstinės socialinio draudimo senatvės pensijos ne mažiau kaip metus registruotiems bedarbiais asmenims, turintiems 30 ir daugiau metų pensijų draudimo stažą, kuriems iki pensijos amžiaus likę ne daugiau kaip 5 metai. Pensijos bus mažinamos po 0,4 procento asmeniui už kiekvieną pilną mėnesį, likusį iki senatvės pensijos amžiaus. Į išankstines senatvės pensijas žiūrima kaip į laikiną priemonę, kuri leistų paremti nurodytuosius asmenis, kol darbo rinkos galimybės bus tokios, kad priešpensinio amžiaus žmonių užimtumo galimybės nesiskirs nuo kitų amžiaus grupių.

37. Šalpos pensijos. Šios pensijos taip pat gali būti skiriamos sukakusiems senatvės pensijos amžių žmonėms. Šalpos pensijos priskirtinos prie socialinės paramos išmokų. Jas gauna tie asmenys, kurie dėl objektyvių priežasčių neįgijo pensijų draudimo stažo ir dėl to neturi teisės gauti socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensijų. Šalpos pensijas 2003 metų sausio mėnesį gavo apie 60 tūkstančių asmenų, didžiuma ne dėl senyvo amžiaus, o dėl negalios. Asmenims, sukakusiems senatvės pensijos amžių, skiriamos valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio šalpos pensijos (2003 metų pabaigos duomenimis, 152 litai).

38. Valstybinės pensijos skiriamos Lietuvos Respublikai nusipelnusiems asmenims, nukentėjusiems nuo 1939–1990 metų okupacijų asmenims, mokslininkams, kariams ir pareigūnams, teisėjams ir kitiems asmenims. Šių pensijų skyrimas siejamas ne su socialinio draudimo rizika (senatve, negalia), o su kitomis priežastimis (nuopelnais valstybei, darbu pagal tam tikras profesijas ir panašiai). Kadangi valstybinių pensijų gavėjai paprastai yra įgiję socialinio draudimo teises, jos mokamos kartu su socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensijomis. Iš viso 2002 metais valstybines pensijas gavo apie 109 tūkstančiai asmenų, iš jų nukentėjusių asmenų valstybines pensijas – apie 93,5 tūkstančio asmenų. Šios pensijos užtikrina jų gavėjams papildomą pragyvenimo šaltinį senatvėje, nes mokamos kartu su socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensijomis.

39. Pensijų kaupimo perspektyvos. Pensijų kaupimas – valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas privačiuose pensijų fonduose. Kadangi pensijų kaupimo dalyviai moka mažesnę įmoką Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetui, jų socialinio draudimo senatvės pensijos papildoma dalis, priklausanti nuo socialinio draudimo įmokų dydžio, už tą laikotarpį, kurį asmuo dalyvavo pensijų kaupime, bus mažesnė. Tikėtina, kad tokį socialinio draudimo senatvės pensijos, mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, sumažėjimą padengs pensija (anuitetas) iš pensijų fonde sukauptų lėšų.

40. Pensijų kaupimo įvedimas – svarbi priemonė, ne tik užtikrinti Lietuvos gyventojams didesnes pajamas senatvėje, bet ir švelninanti visuomenės senėjimo pasekmes. Kaupimui skyrus dalį Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto laikinojo pertekliaus

lėšų, nebus galimybių nepagrįstai padidinti būsimus fondo įsipareigojimus, o atitrauktos lėšos bus atidėtos blogesniems laikams.

41. Pensijų aprėptis. Ilgalaikės perspektyvos problema yra ta, kad kasmet daugėja neturinčių teisės gauti pensijos asmenų. Savivaldybių administracijų socialinės paramos skyrių duomenimis, 2001 metų III ketvirtį buvo apie 3 tūkstančius (2959) asmenų, neturinčių teisės gauti socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensijų, nors jie jau buvo sulaukę senatvės pensijos amžių arba pripažinti invalidais. 2002 metais buvo jau 4346 tokie asmenys. Visiems jiems reikia socialinės paramos. Šiuo metu tokių asmenų pensijų (senatvės ar negalios) problema dar nėra itin opi, nes per 1994–1995 metų pensijų sistemos reformą asmens darbo stažas, įgytas iki 1991 m. birželio 1 d., prilygintas socialinio pensijų draudimo stažui. Po 10–15 metų Lietuva susidurs su rimtomis problemomis, nes nemažai pensinio amžiaus gyventojų niekada savo gyvenime nebus mokėję socialinio draudimo įmokų (arba mokėję labai trumpai). Tai žmonės, atsidūrę už oficialaus užimtumo ribų, taip pat dirbę tik pagal autorines ir kitas sutartis, pagal kurias neskaičiuojamos pensijų draudimo įmokos, dalis dirbusiųjų užsienyje, dalis ūkininkų ir jų partnerių, įstatymų atleistų nuo socialinio draudimo įmokų mokėjimo. Šie visi asmenys neturės teisės gauti socialinio draudimo pensijų, juos reikės remti socialinės paramos priemonėmis.

42. Pensijų sistemos finansinės perspektyvos ir prognozės. Dėl gyventojų demografinės struktūros (sumažėjusio gimstamumo, laukiamos gyvenimo trukmės ilgėjimo) socialinio draudimo įmokų mokėtojų ir pensininkų skaičiaus santykis labai sumažės. Svarbu pažymėti, kad netgi optimistinėmis prognozėmis (gimstamumui didėjant) įmokų mokėtojų ir pensininkų skaičiaus santykis gali būti 1, t. y. socialinio draudimo įmokų mokėtojų bus apytiksliai tiek pat kiek pensininkų. Jeigu gimstamumas liks toks pat, 10 įmokų mokėtojų teks 12,5 pensininko.

43. Kadangi nuo 2005 metų į darbo rinką pradės įsilieti asmenys, gimę 1985–1990 metais, kai gimstamumas buvo didesnis, ši demografinė banga nulems socialinio draudimo biudžeto perteklių 2005–2030 metais. Po to einanti mažo gimstamumo banga ir vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimas gali sukelti 2040–2100 metais Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto deficitą. Šie rodikliai galėtų dar pablogėti, jeigu 2005–2015 metais intensyviai emigruotų jaunimas. Tokiu atveju minėto biudžeto perteklius būtų mažesnis, o vėlesnio laikotarpio deficitas išliktų toks pat arba dar labiau padidėtų.

44. Kitos socialinio draudimo rūšys: būklė ir perspektyvos. Senėjimo procesas veiks ir kitų rūšių socialinį draudimą, labiausiai – ligos ir nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų. Galima manyti, kad ilgėjantis darbingas gyventojų amžius turės tam tikrą poveikį išmokamoms ligos pašalpų sumoms, nes vyresnio amžiaus darbuotojų sveikata silpnės, tačiau tikėtina, kad šis poveikis nebus itin didelis.

45. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo požiūriu didžiausia rizikos grupė – asmenys nuo 51 iki 55 metų (17 procentų įvykių), nuo 41 iki 45 metų (16 procentų įvykių) ir nuo 56 iki 60 metų (12 procentų įvykių). Profesinėms ligoms neatspariausi 56–60 metų asmenys. Kasmet daugėjant nelaimingų atsitikimų darbe ir

profesinių ligų, didėjant išmokamoms periodinių išmokų sumoms, didės ir bendros nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išlaidos. Dėl visuomenės senėjimo gali dar pagausėti draudiminių įvykių, nes didžiausia rizikos grupė – 50–60 metų asmenys. Taigi ateityje gali tekti tikslinti nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įmokų tarifą arba keisti šių išmokų skyrimo sąlygas.

46. Piniginė socialinė parama. Vyresnio amžiaus asmenų šeimoms, kurių pajamos vienam nariui mažesnės už valstybės remiamas pajamas (135 litai per mėnesį), vienišioms pensinio amžiaus sulaukusiems žmonėms, negaunantiems pajamų iš kitų šaltinių, skiriama socialinė pašalpa. Socialinę pašalpą vidutiniškai per mėnesį 2003 metais gavo 3,5 procento visų nuolatinių Lietuvos gyventojų. Vidutinis socialinės pašalpos dydis vienam šeimos nariui buvo 66 litai.

47. Gaunantiems mažas pajamas ir nepajėgiantiems susimokėti už būsto išlaikymą asmenims skiriamos kompensacijos už pačias būtiniausias paslaugas (šildymą, šaltą ir karštą vandenį). Už normatyvinio ploto būsto šildymą šeima moka ne daugiau kaip 25 procentus savo pajamų ir minimalių pajamų skirtumo. Tokia pat tvarka kompensuojamos kietojo ir kitokio kuro įsigijimo išlaidos. Už sunaudotą karštą vandenį, tačiau ne daugiau nei nustatytas normatyvas, šeimos (asmenys) moka ne daugiau kaip 5 procentus, už šaltą – 2 procentus pajamų. Būsto šildymo išlaidų ir išlaidų vandeniui kompensacijas per šildymo sezono mėnesį vidutiniškai gauna apie 15 procentų visų šalies gyventojų. Esant didelėms būsto išlaikymo kainoms, kompensacijos – sviri ir labai reikalinga parama pensinio amžiaus žmonėms.

48. Nuo 2004 metų balandžio mėnesio, įsigaliojus naujam Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymui (Žin., 2003, Nr. 73-3352), bus sukurta socialiai teisingesnė piniginės paramos sistema. Atsižvelgiant ne tik į šeimos (asmens) pajamas, bet ir turimą turtą, bus remiami tie asmenys, kuriems paramos labiausiai reikia.

49. Vartojimo išlaidos. Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiuose 2002 metų vartojimo išlaidos – 419 litų vienam asmeniui per mėnesį, t.y. 0,7 procento daugiau nei šalies vidutinės. Tam įtakos turėjo šių namų ūkių sudėtis: juose beveik nebuvo vaikų. Mažiau pensinio amžiaus asmenų turi automobilį, jiems taikomos transporto lengvatos, dėl to transporto išlaidos vyresnių žmonių namų ūkiuose sudarė tik 59 procentus vidutinių šalies išlaidų. Sveikatos priežiūros išlaidos vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiuose (vienam asmeniui) 2002 metais buvo 2,3 karto didesnės nei šalies vidutinės.

50. Vyresnio amžiaus žmonių vartojimo išlaidų struktūra labai skiriasi nuo visų namų ūkių išlaidų struktūros. Išlaidų maistui lyginamoji dalis visose vartojimo išlaidose šių žmonių namų ūkiuose siekia 47 procentus (visuose namų ūkiuose – 41 procentas). Didėja išlaidų būstui ir komunalinėms paslaugoms, sveikatos priežiūrai, ryšiams lyginamoji dalis.

51. Vyresnių žmonių namų ūkiuose kur kas mažiau nei kituose kultūrinės ir buitinės paskirties prietaisų.

52. Vyresnio amžiaus žmonių skurdo lygis. Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiai dažniau nei vidutiniai atsiduria žemiau santykinio skurdo ribos. Skurdo lygis tarp vyresnio amžiaus žmonių namų ūkių 2002 metais buvo 18,8 procento (vidutiniškai šalyje – 16,6 procento). Tarp vyresnio amžiaus žmonių namų ūkių mieste skurstančiųjų buvo daugiau nei tarp visų miesto namų ūkių, o kaime – mažiau.

53. Palyginę skurdo tam tikro amžiaus asmenų grupėse lygį matome, kad tarp vyresnio amžiaus žmonių skurstančiųjų buvo mažiau nei vidutiniškai šalyje. Tai reiškia, kad tie vyresnio amžiaus žmonės, kurie gyveno su vaikais ar kitais jaunesniais asmenimis ir nebuvo pagrindiniai pajamų gavėjai namų ūkyje, vidutiniškai gyveno truputį geriau nei tie, kurie buvo pagrindiniai pajamų gavėjai savo namų ūkyje.

54. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

54.1. Socialinio draudimo senatvės pensijos yra ir bus pagrindinis pajamų senatvėje šaltinis. Didelė dalis gavėjų gauna per mažas senatvės ir invalidumo pensijas, ir jos iki šiol didėjo per lėtai. Tai trukdo daliai vyresnio amžiaus žmonių visavertiškai gyventi.

54.2. Po 10–15 metų Lietuvoje bus nemažai pensinio amžiaus gyventojų, neturinčių socialinio draudimo teisių. Tokius asmenis reikės remti socialinės paramos priemonėmis. Esama šalpos pensijų sistema turės būti praplėsta, kad būtų galima šias priemones taikyti.

54.3. Nors įmokų mokėtojų ir išmokų gavėjų santykis gali trumpam pagerėti, ilgainiui šis santykis smarkiai pablogės ir dėl to kils pavojus socialinio draudimo pensijų sistemos finansiniam stabilumui. Šią problemą dar labiau aštrina neseniai įteisinta galimybė gauti išankstines socialinio draudimo senatvės pensijas.

54.4. Kaupimo sistemai, nors ji ir atsparesnė finansinėms visuomenės senėjimo pasekmėms, taip pat gali iškilti finansinio tvarumo problema dėl to, kad pensijų fonduose sukauptomis lėšomis norės naudotis vis daugiau žmonių, o naujų kaupimo dalyvių santykinai mažės.

54.5. Pensijų sistemoje išlieka tam tikra lyčių nelygybė: nevienodas išėjimo į pensiją amžius, ginčytina kaupiamųjų pensijų anuiteto problema.

54.6. Senėjimas didins krūvį ligos draudimui ir dar labiau – draudimui nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų.

54.7. Nors, statistikos duomenimis, vyresnio amžiaus žmonės skursta tik truputį labiau negu kita visuomenės dalis, piniginės socialinės išmokos – socialinio draudimo ir šalpos pensijos, pašalpos ir kompensacijos per mažos. Ateityje jos turėtų didėti, kartu gerėti jų skyrimo pagrindimas. Galimos prieštaringos tendencijos – gavėjų mažės dėl kylančio gyvenimo lygio, bet ir didės dėl neįgyjamų socialinio draudimo teisių.

Užimtumas

55. Priešpensinio amžiaus ir vyresnių žmonių užimtumas ir padėtis darbo rinkoje. Spartūs bendri gyventojų užimtumo pokyčiai ypač veikia vyresnio amžiaus žmonių padėtį darbo rinkoje. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės gyventojų

užimtumo tyrimų duomenimis, šalyje 2003 metais (vidutiniškai per 9 mėnesius) 55–59 metų gyventojų užimtumas buvo 62,3 procento (15–64 metų – 61 procentas). Didėjant amžiui, užimtumas pradeda sparčiai mažėti: tais pačiais duomenimis, 60–64 metų gyventojų užimtumas – 27,8 procento, o 65 metų ir vyresnių – tik 5 procentai.

56. Per 2000–2002 metus vyresnių kaip 60 metų žmonių užimtumas mažėjo, tačiau 2003 metų I pusmetį jų užimtumas padidėjo.

57. Vyrų ir moterų užimtumo skirtumai labiau pastebimi nuo 60 metų. 60–64 metų vyrų užimtumas beveik 2 kartus didesnis nei moterų. Pastebėta, kad Lietuvoje abiejų lyčių 55–64 metų gyventojų aktyvumas darbo rinkoje viršija Europos Sąjungos valstybių narių vidutinius rodiklius.

58. Priešpensinio amžiaus gyventojų užimtumas kaime didesnis negu mieste (atitinkamai 66,4 ir 60,3 procento) 2003 metais (vidutiniškai per 9 mėnesius). 2002 metais daugiausia šio amžiaus gyventojų dirbo žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje (26 tūkstančiai, arba 25 procentai), apdirbamosios pramonės įmonėse (16 tūkstančių, arba 15 procentų), švietimo įstaigose (14 tūkstančių, arba 13 procentų), prekybos įmonėse (8 tūkstančiai, arba 7 procentai). Priešpensinio amžiaus vyrų daugiausia dirbo žemės ūkyje (15 tūkstančių) ir apdirbamosios pramonės įmonėse (8 tūkstančiai), o moterų – žemės ūkyje ir švietimo įstaigose (po 11 tūkstančių). Vyresni kaip 60–64 metų, 65 metų ir vyresni žmonės taip pat daugiausia dirba žemės ūkyje (12 tūkstančių ir apie 10 tūkstančių atitinkamai).

59. Vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą darbo rinkoje daugiausia lemia pakitusios užimtumo sąlygos. Mažiau reikia nekvalifikuoto arba mažai kvalifikuoto darbo. Laiku neįgiję reikiamos kvalifikacijos vyresni žmonės dažniau atleidžiami iš darbo, kaip nebesugebantys dirbti naujoje aplinkoje, tačiau pensinio amžiaus didinimas dar neleidžia jiems tapti pensininkais.

60. Dalis priešpensinio ar pensinio amžiaus žmonių nepajėgia ar nenori dirbti visą darbo laiką (deja, nežinoma, kiek tokių yra), bet tai nereiškia, kad jie visiškai nenorėtų dirbti. Jiems galėtų tikti lanksčiai organizuojamas darbas (darbo vietos skaidymas įvedus ne visą darbo dieną ir atsisakius viršvalandžių, lankstesnis pamainų organizavimas, terminuotas, namudinis, agentūrinis, nuotolinis darbas, savarankiškas užimtumas, paslaugos, sezoniniai darbai ir panašiai). Kol kas toks darbas išplėtotas menkai. Ne visą darbo dieną Lietuvoje dirba mažiau kaip 10 procentų visų Lietuvos darbuotojų (Europos Sąjungos valstybėse narėse – daugiau kaip 17 procentų). Vyresnių žmonių užimtumą riboja ir jiems nepritaikytos darbo vietos, sveikatos ir saugos darbe reikalavimų nesilaikymas.

61. Itin sudėtinga įsidarbinti priešpensinio ir vyresnio amžiaus moterims. Atlikto 2000 metų gegužės mėnesį Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės atrankinio gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, dirbančių 55 metų ir vyresnių vyrų buvo beveik 31,8 procento, o moterų – tik 17,5 procento. Be to, daugumos moterų blogesnė padėtis darbo rinkoje: jų darbo užmokestis mažesnis nei vyrų, nedaug moterų eina vadovaujančias pareigas. Vyresnėms moterims tenka ir didesnė šeimos narių (anūkų, sergančiųjų ir panašiai) globos ir priežiūros, namų ruošos našta.

62. Nedarbas tarp priešpensinio amžiaus žmonių. Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, 2003 metais (vidutiniškai per 9 mėnesius) buvo 14,7 tūkstančio priešpensinio amžiaus (55–59 metų) bedarbių, vyrų – 6,2 tūkstančio, moterų – 8,5 tūkstančio. Mieste gyveno 12 tūkstančių, o kaime – 2,4 tūkstančio tokio amžiaus bedarbių. Darbo jėgos tyrimo duomenimis, priešpensinio amžiaus žmonių nedarbas mažesnis nei vidutiniškai šalyje: 2003 metais (vidutiniškai per 9 mėnesius) – 12,1 procento (vyrų – 10,4 procento, moterų – 13,7 procento; kaime – 6,2 procento, mieste – 14,9 procento).

63. Lietuvos darbo biržoje 2004 metų pradžioje įregistruota 42,8 tūkstančio vyresnių nei 50 metų bedarbių; prieš metus – 48,1 tūkstančio, arba 12 procentų daugiau. Mažėjant bedarbių, šio amžiaus neturinčių darbo asmenų nuolat daugėja: 2002 metų pradžioje jų buvo 23,5 procento, 2003 metais – 25,2 procento, 2004 m. sausio 1 d. – 27 procentai visų bedarbių.

64. Priešpensinio amžiaus bedarbių, kuriems iki senatvės pensijos likę ne ilgiau kaip 5 metai, 2004 metų pradžioje buvo 14,1 tūkstančio, arba kas trečias vyresnis nei 50 metų bedarbis. Priešpensinio amžiaus bedarbių per 2003 metus sumažėjo 0,4 tūkstančio. Pagrindinė jų nedarbo priežastis (apie 4/5) – atleisti iš darbo darbdavio iniciatyva. Kas penktas turi aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą, kas trečias – be profesinio mokymo, beveik 40 procentų – nekvalifikuoti. Net 38 procentai šių asmenų darbo neturi ilgiau kaip vienerius metus.

65. Priešpensinio amžiaus bedarbiams gana sudėtinga įsitraukti į aktyvią darbinę veiklą, todėl būtina plėtoti jų tęstinio mokymosi galimybes, skatinti profesinį mobilumą. Šio amžiaus atleistiems iš darbo asmenims įsidarbinti kur kas sunkiau nei jaunesniems bedarbiams, dėl to daugiau kaip pusė vyresnių kaip 50 metų bedarbių tampa neaktyvūs, kreipiasi į teritorines darbo biržas tik norėdami gauti pažymą, suteikiančią jiems galimybę gauti socialines išmokas, sveikatos draudimo, kitas socialines lengvatas, ir tik apie 42 procentus siekia susirasti darbą.

66. Mokymas. Pakitusios gamybos sąlygos, naujos technologijos nuvertina turėtus išsimokslinimo diplomus ir verčia įgyti naują profesiją ar kvalifikaciją. 2002 metų rudenį, palyginti su 2000 metais, 40 metų ir vyresnių studentų bakalauro studijose padaugėjo 3,5 karto. Tiek pat kartų padaugėjo šio amžiaus asmenų, studijuojančių magistratūroje ir jai prilygstančiose studijose, taip pat daugėja asmenų, siekiančių įgyti kitą aukštojo mokslo diplomą.

67. Priešpensinio amžiaus žmonėms įgyti naują ir paklausą turinčią kvalifikaciją padeda 1992 metais įsteigta Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 6 jai pavaldžios regioninės mokymo organizavimo ir konsultavimo tarnybos, 14 darbo rinkos mokymo centrų. Gausėja ir profesinio mokymo paslaugas teikiančių privačių įmonių. Lietuvoje yra apie 500 įvairaus profilio licencijuotų mokymo paslaugų teikėjų. Darbo rinkos mokymo centrų programose kasmet dalyvauja apie 25 tūkstančiai asmenų, tačiau nėra oficialios statistikos, kiek iš jų priešpensinio amžiaus (pvz., vyresnių kaip 50 metų). Iš atskirų tyrimų matyti, kad suaugusiųjų tęstinis profesinis mokymas šalyje menkai išplėtotas. Apie 5–10 procentų suaugusių Lietuvos gyventojų dalyvauja

suaugusiųjų mokymo ir švietimo programose, o labiau išsivysčiusiose Europos Sąjungos valstybėse narėse (pvz., Švedijoje ir Vokietijoje) – daugiau kaip 40 procentų.

68. Vykdytose 2003 metais aktyvios darbo rinkos politikos programose dalyvavo tik 6,1 procento priešpensinio amžiaus bedarbių, daugiausia – darbo klubuose, įdarbinti į subsidijuojamas vietas, dirbo viešuosius darbus. 3,4 procento priešpensinio amžiaus bedarbių dalyvavo profesinio mokymo programoje ir ilgalaikių bedarbių profesinių žinių ir praktinių įgūdžių atnaujinimo priemonėse. 2003 metų pabaigoje Lietuvos darbo birža pradėjo įgyvendinti vyresnio amžiaus bedarbių 55+ užimtumo rėmimo programą, kurios tikslai – padėti priešpensinio amžiaus asmenims kuo ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje, mažinti šių bedarbių, didinti jų užimtumą. Tais pačiais metais 2,9 tūkstančio 50 metų ir vyresnių asmenų Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos institucijose dalyvavo įvairiose profesinio mokymo programose ir ilgalaikių bedarbių profesinių žinių ir praktinių įgūdžių atnaujinimo priemonėse.

69. Profesinis mokymas, kitos aktyvios darbo rinkos priemonės priešpensinio amžiaus žmonėms taikomos per mažai. Vyrauja pasenęs visuomenės požiūris į priešpensinio amžiaus žmonių mokymosi būtinumą, laikomasi nuostatos, kad į jų mokymą ir prisitaikymą prie darbo rinkos investuoti neracionalu, kai daug neturinčio darbo jaunimo. Be to, net ir taikomos priemonės iš esmės negarantuoja jiems užimtumo dėl sunkios padėties darbo rinkoje ir neigiamo dalies darbdavių požiūrio į juos (vyresnio amžiaus žmonės ne tokie energingi, produktyvūs, dažniau serga, yra pasyvesni, jų įgūdžiai neatitinka esamų poreikių, o investuoti į jų tobulinimą brangu). Kita vertus, dalis ir pačių priešpensinio amžiaus žmonių nenori ar jaučiasi nesą pajėgūs keisti turėtą specialybę, profesiją ar darbo stilių.

70. Dažniausiai už įvairius suaugusiųjų mokymo kursus turi mokėti patys klientai, dėl to daugeliui tęstinis mokymas neprieinamas. Profesinio mokymo įstatymas (Žin., 1997, Nr. 98-2478) numatė įsteigti profesinio mokymo fondą, kurio lėšos turėjo būti naudojamos profesiniam mokymui, kvalifikacijos tobulinimui finansuoti, tačiau toks fondas taip ir neįsteigtas.

71. Priešpensinio amžiaus žmonių užimtumo rėmimas. Priešpensinio amžiaus žmonės – vieni labiausiai pažeidžiamų darbo rinkoje, todėl Darbo kodekse (Žin., 2002, Nr. 64-2569), kituose teisės aktuose numatytos papildomos jų užimtumo garantijos. Lietuvoje sukurtas atitinkamas institucijų tinklas, darbo rinkos santykius reguliuojanti įstatyminė bazė, parengti įstatymų lydimieji dokumentai. Visi šie įstatymai ir dokumentai bendra tvarka reglamentuoja ir pagyvenusųjų užimtumo klausimus. Labiausiai su šio amžiaus žmonių grupe susijęs Bedarbių rėmimo įstatymas (Žin., 1991, Nr. 2-25), numatantis teisinės užimtumo garantijas priešpensinio amžiaus bedarbiams. Siekiant pagerinti priešpensinio amžiaus bedarbių socialinę apsaugą, įgyvendinamos priemonės šių asmenų užimtumo ir socialinei apsaugai gerinti.

72. Pagal Bedarbių rėmimo įstatymą bedarbiams, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus liko ne daugiau kaip 5 metai, pašalpa mokama 2 mėnesius ilgiau nei įprastai. Siekiant

padėti įsidarbinti papildomai remiamoms bedarbių grupėms, tarp kurių, kaip minėta, yra ir priešpensinio amžiaus žmonės, steigiamos (pritaikomos) subsidijuojamos darbo vietos.

73. Savivaldybėse, kuriose didelis nedarbas, vykdomi vietinių užimtumo iniciatyvų projektai. Per 2001–2003 metus įgyvendinant vietinių užimtumo iniciatyvų projektus, į įsteigtas naujas darbo vietas įdarbinti tik 23 priešpensinio amžiaus bedarbiai.

74. Gyventojų senėjimo neigiamos pasekmės darbo rinkai ir pagrindinės jų įveikimo nuostatos. Daugėjant vyresnio amžiaus žmonių, gali atsirasti taip, kad nebus užtikrinta natūrali darbuotojų kaita. Padėtį gali pabloginti ir palyginti nemažai moksleivių, kurie neįgyja jokios profesijos. Be to, sparčiai kintant technologijoms jauni žmonės iki 25 metų nebegali įgyti įgūdžių ir kvalifikacijos, kuri užtikrintų jiems darbinę veiklą visam laikui. Taip gali pristigti kvalifikuotų darbuotojų, tai lėtins šalies ūkio plėtrą, tolesnę visuomenės socialinę raidą.

75. Atsižvelgiant į šalies demografinės ir ekonominės raidos ypatumus, nacionalinės priemonės turi būti labiau suderintos su Europos Sąjungoje nustatytais tikslais. Dėl to tikslinga įgyvendinti užimtumo ir socialinę politiką, kuri sudarytų sąlygas vyresnio amžiaus darbingiems žmonėms kuo ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje.

76. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

76.1. Priešpensinio ir vyresnio amžiaus žmonės sunkiau prisitaiko prie darbo rinkos pokyčių. Anksčiau įgyta profesinė kvalifikacija ir darbo patirtis, sparčiai kintant rinkai, neturi paklausos. Dažna kliūtis gauti darbą – asmenų nesugebėjimas naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis, pirmiausia kompiuteriu. Užsienio kalbų (ypač anglų) nemokėjimas irgi kliudo spręsti nedarbo problemas. Dėl to vyresnio amžiaus žmonių nedarbas didės.

76.2. Esant dideliui nedarbui ir didelei darbo jėgos pasiūlai, darbdaviai renkasi jaunus darbuotojus. Kita vertus, priešpensinio ir vyresnio amžiaus žmonės nepasitiki savo jėgomis, ne itin uoliai ieško darbo, neturi didelio noro tobulintis ar keisti turėtą specialybę.

76.3. Vengiama priešpensinio ir vyresnio amžiaus žmones įtraukti į užimtumo rėmimo, aktyvios darbo rinkos politikos priemones, ypač profesinį mokymą. Dažnai apsiribojama tik pašalpos skyrimu, viešaisiais darbais.

76.4. Privataus sektoriaus darbuotojams, o ypač priešpensinio amžiaus, sunkiai prieinamas tęstinis profesinis mokymas, kvalifikacijos tobulinimas, persikvalifikavimas. Kvalifikacijos problema sprendžiama pigiausiai ir lengviausiai – atleidžiami esami darbuotojai ir priimami jaunesni, kvalifikuotesni.

76.5. Priešpensinio ir vyresnio amžiaus žmonės per mažai skatinami dalyvauti darbo rinkoje.

76.6. Dėl neišplėto to lanksčiau organizuoto darbo, neužtikrintos tokį darbą dirbančių asmenų socialinių ir darbo teisių apsaugos dalis priešpensinio ir pensinio amžiaus žmonių netenka galimybės pasirinkti darbą pagal sveikatos, kvalifikacijos ar kitas galimybes.

76.7. Lietuvoje deramai nesilaikoma darbo vietų kokybės, saugos ir sveikatos darbe reikalavimų, o tai itin veikia silpnesnės sveikatos vyresnio amžiaus darbuotojus.

76.8. Silpna socialinė partnerystė neužtikrina atstovavimo vyresnio amžiaus darbuotojų interesams ir teisėms tiek įmonės, tiek valstybės lygiu.

76.9. Demografiniai pokyčiai kelia pavojų natūraliai kai kurių profesijų darbuotojų kaitai.

Sveikata ir socialinės paslaugos

77. Vyresnio amžiaus žmonių sveikatinimo būklė Lietuvoje. Senstantiems žmonėms atsiranda lėtinių ir ilgai trunkančių ligų – širdies ir kraujagyslių ligos, insultas, diabetas, osteoporozė, onkologinės, lėtinės kvėpavimo sistemos ligos, katarakta, glaukoma, kurtumas, kognityvinės ir lingvistinės funkcijos sutrikimai, traumos. Dažniausios 65 metų ir vyresnių tiek vyrų, tiek moterų mirties priežastys – širdies ir kraujagyslių ligos, piktybiniai navikai, kvėpavimo organų ligos.

78. Statistikos duomenys apie hospitalizaciją pagal amžiaus grupes rodo, kad daugiausiai serga vyresni nei 65 metų gyventojai.

79. Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenimis, 2002 metais vyresnių nei 65 metų žmonių hospitalinis sergamumas buvo 428 atvejai 1000 gyventojų. Vidutinis gydymo stacionare laikas nuo 18 dienų 1998 metais sutrumpėjo iki 14 dienų 2002 metais. Šiems ligoniams dažniausiai diagnozuota kraujotakos sistemos ligos (40 procentų hospitalizacijos atveju), navikai (10 procentų) ir kvėpavimo organų ligos (9 procentai).

80. Geriatriinė pagalba. Atsižvelgiant į gyventojų senėjimą, pastaruosius kelerius metus Lietuvoje pradėta plėtoti geriatriinė pagalba: sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 18 d. įsakymu Nr. 453 (Žin., 1999, Nr. 89-2633) patvirtinta Lietuvos medicinos norma MN 71:1999 „Gydytojas geriatras. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“, į medicinos studijų programas įtraukti geriatrijos kursai, tretinėje gydomojo profilio rezidentūroje pradėti rengti gydytojai geriatrai, taip pat rengiami slaugytojai, kurie specializuojasi dirbti su vyresnio amžiaus žmonėmis. Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenimis, 2002 metų pabaigoje Lietuvoje dirbo 7 gydytojai geriatrai, nors pagal demografinę būklę ir Europos valstybių patirtį Lietuvai reikėtų apie 100 gydytojų geriatrų. Geriatriinės priežiūros sistemoje įdiegtas komandos darbas, atsižvelgiant į vyresnio amžiaus žmonių daugialypius poreikius.

81. Vyresnio amžiaus žmogui svarbi tiek dvasinė, tiek fizinė sveikata. Kadangi silpnaprotystė, ypač Alzheimerio liga, labai dažnai pasitaiko garbaus amžiaus žmonėms, didėja ilgalaikės priežiūros svarba. Kad sergantieji silpnaprotystė galėtų kuo ilgiau gyventi namuose, būtina tenkinti specifines jų reikmes ir teikti jiems tinkamas tiek socialines, tiek sveikatos priežiūros paslaugas namuose. Socialinis ir geriatriinis asmens būklės įvertinimas – veiksmingas būdas nustatyti, ar būtina priežiūra sveikatos priežiūros ar socialinės globos įstaigoje. Sveikatos apsaugos ir socialinės sritys turėtų bendradarbiauti glaudžiau, tai padėtų geriau organizuoti ilgalaikę priežiūrą sergantiesiems silpnaprotystė.

82. Socialinių paslaugų poreikis. Vyresnio amžiaus žmonės, kurie sudaro apie penktadalį mūsų visuomenės, – viena iš gausiausių socialinių paslaugų vartotojų grupių.

Vyresni kaip 75 metų gyventojai socialinių paslaugų reikalingi yra gana dažnai (pvz., pagalbos namuose paslaugų). Visuomenė sensta, taigi šių paslaugų reikės vis daugiau.

83. Socialinių paslaugų poreikis didėja ir dėl šeimos struktūros kaitos. Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos valstybių, pastarąjį dešimtmetį pakito šeimos gyvenimo stilius, tuokiasi vyresni, mažėja gimstamumas, gausėja vienišų žmonių, nepilnų šeimų. Keičiasi ir šeimos struktūra – kelių kartų šeimų, gyvenančių po vienu stogu, mažėja ypač sparčiai. Taigi sulaukę vyresnio amžiaus, netekę savarankiškumo tokių šeimų nariai pagalbos gali tikėtis tik iš oficialių pagalbos institucijų. Vienišų (gyvenančių vienu) vyresnių kaip 65 metų asmenų, 2001 metų gyventojų surašymo duomenimis, buvo apie 145 tūkstančiai, arba beveik 30 procentų visų šio amžiaus gyventojų.

84. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2002 metais socialinės paslaugos buvo teikiamos apie 9 tūkstančiams vyresnio amžiaus žmonių: 4,2 tūkstančio – pagalbos namuose ir 4,7 tūkstančio – stacionarios globos įstaigose (1,8 procento visų 65 metų ir vyresnių gyventojų). Galima manyti, kad šis skaičius būtų šiek tiek didesnis, jeigu būtų suskaičiuota, kiek vyresnio amžiaus žmonių naudojasi dienos ir bendruomenių centrų paslaugomis.

85. Ilgalaikės socialinės globos poreikis. Stacionarios globos paslaugos vyresnio amžiaus žmonėms 2002 metais teiktos 94 įvairaus tipo (valstybiniuose, savivaldybių, parapijos) senelių namuose. Per 1995–2002 metus jų pagausėjo daugiau kaip 40 procentų, daugiausia dėl savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų (parapijų) paslaugų plėtros. Gaunančiųjų paslaugas pagalbos namuose skaičius per 1995–2002 metus kito mažai – jų buvo apie 4 tūkstančius. 2002 metų pabaigoje senelių namuose gyveno 4044 60 metų ir vyresni asmenys ir 693 neįgalieji iki 60 metų.

86. Tiek stacionarios globos, tiek pagalbos namuose paslaugas Lietuvoje gauna kur kas mažiau gyventojų nei Europos valstybėse, tiesa, pastaruosius 5 metus jų šiek tiek padaugėjo, bet nežymiai.

87. Šiaurės Europos valstybių stacionariose įstaigose (globos namuose, aptarnaujamuose būstuose, paslaugų centruose ir panašiai, kur teikiamos specialios globos paslaugos) 2000 metais buvo 6–10 procentų vyresnių kaip 65 metų asmenų, o Lietuvoje – tik 0,9 procento; pagalbą namuose gavo atitinkamai 8–24 procentai Šiaurės Europos valstybėse ir 0,8 procento – Lietuvoje. Tokie dideli skirtumai susiję su dar viena svarbia aplinkybe – Lietuvoje faktiškai nėra tarpinio tipo (tarp stacionarios globos ir pagalbos namuose) socialinių paslaugų: iš dalies savarankiško gyvenimo, grupinio apgyvendinimo namų vyresnio amžiaus žmonėms. Kol kas vyresnio amžiaus dalies savarankiškumo netekę žmonės gali rinktis tik senelių namus arba pagalbos namuose paslaugas.

88. Iš esmės vyresnio amžiaus žmonėms reikia įvairesnių paslaugų. Dienos, bendruomenės centrai tokiems žmonėms kol kas veikia tik kai kuriose savivaldybėse.

89. Ilgalaikės socialinės globos poreikis Lietuvoje šiuo metu išlieka. Dažnai vyresnio amžiaus žmonės pageidauja apsigyventi senelių globos namuose dėl sunkios materialinės būklės, negalios, vienišumo. Be to, ne visada tiksliai nustatomas paslaugų poreikis, o

savivaldybės dar ne visada ieško galimybių teikti stacionariai globaliai alternatyvias socialines paslaugas. Taigi socialinių paslaugų pagal klientų skaičių struktūra (santykis tarp stacionarių ir kitų paslaugų gavėjų) Lietuvoje neracionali, kadangi per daug (apie 47 procentus) stacionarių paslaugų gavėjų ir šioms paslaugoms sunaudojama apie 90 procentų visoms paslaugoms skirtų lėšų.

90. Socialinių paslaugų poreikio ir jų teikimo skirtumai savivaldybėse. Nuo 1998 metų pagrindinė socialinių paslaugų politikos kryptis yra paslaugų decentralizavimas, nestacionarių paslaugų plėtra. Šie procesai vyksta lėtai. Socialinių paslaugų namuose plėtojimo kryptį ir Stacionarių globos įstaigų darbo efektyvumo didinimo nuostatose, patvirtintose Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 137 (Žin., 1998, Nr. 94-2621), numatyta, kad viena iš prioritetinių socialinių paslaugų plėtros kryptį – pagalbos namuose teikimas ir nestacionarios socialinės paslaugos.

91. Šiandien egzistuoja dideli socialinių paslaugų infrastruktūros skirtumai savivaldybėse, nes jų galimybės teikti socialines paslaugas labai skirtingos: vidutiniškai šalyje iš 10 tūkstančių gyventojų socialines paslaugas galima suteikti apie 50 asmenų. Mažiausiai paslaugų gali suteikti Vilniaus rajono (12), Kauno miesto (20), Šiaulių rajono (26) savivaldybės. Geriausiai teikti socialines paslaugas pasirengusios Kazlų Rūdos (190 iš 10 tūkstančių gyventojų), Akmenės rajono (178), Druskininkų (148) savivaldybės. Dideli savivaldybių skirtumai neužtikrina vienodo socialinių paslaugų prieinamumo visoje Lietuvoje, todėl būtina visų pirma teikti valstybės finansinę paramą toms savivaldybėms, kuriose socialinių paslaugų teikiama mažiausiai. Vis dar gerokai skiriasi pagalbos namuose paslaugų pasiūla kaimo ir miesto vietovėse.

92. Integruota globa ir slauga. Socialinių paslaugų vyresnio amžiaus žmonėms sistemos turi būti organizuojamos laikantis pagrindinio principo – žmogus kuo ilgiau turi gyventi savo namuose. Siekiant šį principą taikyti, reikia ypač plėtoti pagalbos namuose paslaugas, kurios prireikus teikiamos 24 valandas per parą ir 7 dienas per savaitę. Lietuvoje šiuo principu dar tik pradedama vadovautis. Pagalbos namuose tarnybos paslaugas dažniausiai teikia tik įprastos darbo dienos laikais.

93. Pagalbos namuose paslaugas 2002 metais gavo 4251 vyresnio amžiaus žmogus (2443 mieste, 1808 kaime), globos pinigais šioms paslaugoms pirkti gavo 854 žmonės (184 mieste, 670 kaime). Pagalbos namuose paslaugos teikiamos 8 iš 1000 65 metų ir vyresnių gyventojų (arba 6 iš 1000 60 metų ir vyresnių) ir 10 iš 1000 suaugusių neįgaliųjų. Socialinių paslaugų namuose tinklo plėtra mažina palyginti brangių stacionarių socialinių paslaugų poreikį savivaldybėse. Socialinių ir sveikatos paslaugų namuose bendros sistemos stoką ir toliau kompensuos brangios socialinės paslaugos stacionariose globos įstaigose, nes vyresni žmonės neturi galimybės pasirinkti ilgalaikės priežiūros būdo.

94. Lietuvoje teikiamos įvairios pagalbos namuose paslaugos, tačiau opi problema – per mažas globos ir slaugos namuose teikiamų paslaugų integralumas. Tiems vyresnio amžiaus žmonėms, kuriems reikia ne tik globos, bet ir slaugos paslaugų (o tokių nemaža), dažnai sunku jas gauti, nes nėra nusistovėjusios šių paslaugų teikimo tvarkos ir organizavimo

mechanizmo. Socialinės apsaugos ir sveikatos apsaugos institucijos silpnai koordinuoja šios srities veiklą, todėl vienoje savivaldybėje šie klausimai sprendžiami gana sėkmingai, kitose – ne taip sėkmingai.

95. Kaip rodo Europos Sąjungos valstybių narių patirtis, norint užtikrinti sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms kuo ilgiau gyventi savo namuose, pagalbos namuose tarnybos turi teikti kompleksinę pagalbą – pagalbos namuose, slaugos namuose, karšto maisto pristatymo į namus, medicinos paslaugas. Turi būti paslaugų koordinavimo tarnyba.

96. Vyresnio amžiaus žmonėms, turintiems sunkią negalią (pvz., sergantiems senatvės demencija, Alzheimerio liga ir kt.) ir reikalingiems intensyvios globos ar slaugos, būtinos paslaugos, kurios, kaip rodo kitų šalių patirtis, teikiamos slaugos namuose ar slaugos ligoninėse. Lietuvoje slaugos lovų 1995–2001 metais padaugėjo trigubai, tačiau, kaip rodo praktika, slaugos paslaugų tinklas bendruomenėje neišplėtotas, šių paslaugų teikiama aiškiai per mažai. Reikalingi intensyvios globos ar slaugos asmenys siunčiami į apskričių neįgaliųjų pensionus. Jeigu šeima nenori savo nario apgyvendinti apskrities neįgaliųjų pensione, slaugos organizavimas lieka jos problema.

97. Visuomenei senstant, integruotos globos ir slaugos poreikis didėja, ilgalaikė globa ir slauga tampa vis didesne šiuolaikinių valstybių socialinės politikos dalimi. Ilgalaikės globos ir slaugos paslaugos suprantamos kaip reabilitacijos, medicinos, socialinės paslaugos žmonėms, turintiems funkcinį sutrikimą ar sergantiems lėtinėmis ligomis, ypač vyresniems kaip 75 metų, nes jie negali savarankiškai atlikti daugelio kasdieninio gyvenimo funkcijų. Šie žmonės dažniausiai nėra ligoniniai ir jiems nereikia intensyvaus gydymo.

98. Vykdam valstybės socialinę politiką, būtina atsižvelgti į konkrečią ilgalaikės globos poreikio didėjimo apimtį ir jo tenkinimo būdus, tam reikalingus išteklius. Ilgalaikės globos ir slaugos sąnaudos šiuo metu vienos didžiausių (atsižvelgiant į įstaigų pavaldumą, ilgalaikės globos sąnaudos – nuo 600 iki 1200 litų per mėnesį), palyginti su kitų socialinių paslaugų sąnaudomis, ir pats klientas dažniausiai neįstengia už šias paslaugas susimokėti. Pvz., JAV numatoma, kad slaugos namų gyventojų, esant tokioms kaip dabar slaugos poreikį lemiančioms tendencijoms, padaugės 1,5 karto, palyginti su 1990 metais, padvigubės 2030 metais ir patrigubės 2050 metais.

99. Lietuvoje nemažą vaidmenį teikiant ilgalaikę globą vaidina neformalus sektorius (šeima, artimieji, kaimynai). Vienas iš šiuolaikinių neformalios globos skatinimo, formalizavimo būdų galėtų būti neformalių globėjų rėmimas pinigėmis pašalpomis. Lietuvoje globojantieji ir slaugantieji neįgalius šeimos narius (vaikus) turi teisę senatvėje į šalpos pensiją, tačiau tokia pensija nenumatyta globojantiems vyresniams žmonėms, kuriems reikia ilgalaikės slaugos.

100. Šiuo metu vyresnio amžiaus žmonėms dar nesudaromos palankios sąlygos savarankiškai gyventi bendruomenėje, užtikrinant jų tinkamą priežiūrą namuose. Tiek formaliai, tiek neformaliai priežiūros paslaugas teikiantys asmenys turėtų būti remiami ir skatinami. Šiandien per mažai remiamos bendruomeninės vyresnio amžiaus žmonių organizacijos, kurios galėtų organizuoti pagalbos sau grupes ir teiktų bendruomenines

paslaugas. Vis dar per maža dėmesio šeimai, kuri prižiūri vyresnio amžiaus ir neįgalų asmenį. Visuomenei senstant ir šiai problemai didėjant, turėtų būti tobulinamos ilgalaikės socialinės globos paslaugų teikimo nuostatos – įteisinta vadinamoji atokvėpio paslauga šeimai, kai jai atostogaujant, esant komandiruotėje, kitais atvejais laikinai prižiūrimas vyresnio amžiaus ir neįgalus asmuo. Jau dabar daugėja savivaldybių, kuriose vyresnių žmonių socialinės globos problemos sprendžiamos steigiant stacionariai globai alternatyvias socialinių paslaugų įstaigas – dienos centrus, bendruomenės centrus arba stacionarių globos įstaigų pagrindu – socialinių paslaugų centrus, kurie teikia ir nestacionarias paslaugas. Šią tendenciją būtina skatinti.

101. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

101.1. Medicinos pagalba vyresnio amžiaus žmonėms namuose, poliklinikose ar stacionaruose dar nėra deramai organizuota.

101.2. Sveikatos priežiūros paslaugų vyresnio amžiaus žmonėms reikia kur kas daugiau negu kitiems, taigi visuomenei senstant jų prireiks dar daugiau, ypač stacionarių paslaugų.

101.3. Nepakanka sveikatinimo programų, skirtų vyresniems žmonėms.

101.4. Per mažai vyresnio amžiaus žmonėms teikiama specializuotų geriatrijos paslaugų sveikatos apsaugos įstaigose (nėra specializuotų kabinetų ir skyrių, tarp jų – Alzheimerio ligos skyrių, interdisciplininio bendradarbiavimo stoka, pvz., blogas kooperavimasis su bendros praktikos gydytojais ir socialiniais darbuotojais).

101.5. Geriatriinės priežiūros tarnybos koordinuojamos ir finansuojamos pagal skirtingus modelius.

101.6. Nėra vienos vyresnio amžiaus žmonių sveikatos ir socialinių paslaugų poreikio vertinimo sistemos.

101.7. Nėra specialių registrų ar projektų, skirtų vyresnių žmonių sveikatos analizei atlikti ir sveikatinimo programoms vykdyti.

101.8. Per mažai teikiama socialinių paslaugų, per prasta jų kokybė, neišplėtoti jų teikimo infrastruktūra, dideli skirtumai savivaldybėse. Jeigu išliks esamos tendencijos, visuomenei senstant socialinės paslaugos bus dar sunkiau prieinamos.

101.9. Nesugebama patenkinti viso pagalbos namuose paslaugų poreikio. Kadangi stinga išteklių, pirmenybė teikiama vienišiesiems asmenims, kitiems paslaugos menkai prieinamos.

101.10. Labai mažai plėtojamos kitos socialinės paslaugos vyresnio amžiaus žmonėms (savarankiško gyvenimo būstai, operatyvus telefono ryšys, karštas maistas į namus, dienos globa).

101.11. Politikos ir organizaciniu lygiu sunkiai integruojamos sveikatos, globos ir slaugos paslaugos. Faktiškai nėra socialinių paslaugų sergantiesiems senatvės demencija ir panašiomis ligomis.

101.12. Neadekvačiai (asmens savarankiškumo laipsnio požiūriu) didelis stacionarių globos paslaugų poreikis dėl nepakankamų pragyvenimo pajamų, mažų pensijų. Siekdami spręsti šias problemas, daugelis dar gana fiziškai ir psichiškai savarankiškų vyresnių žmonių ieško galimybių apsigyventi stacionariuose globos įstaigose.

101.13. Jau dabar per menka pagalba šeimai, prižiūrinčiai vyresnio amžiaus žmogų namuose, o ateityje ši problema bus dar opesnė.

101.14. Pagalbos namuose paslaugas dažnai teikia menkos kvalifikacijos ir tam nepasirengę asmenys (pvz., laikinai ar pagal viešųjų darbų programą įdarbinti bedarbiai).

101.15. Pažymėtina teigiama tendencija – stacionarios paslaugos pagal galimybes keičiamos alternatyviomis (dienos, bendruomenių centrais ir panašiai), į socialinių paslaugų teikimą įtraukiamos bendruomenės.

Visaverčio gyvenimo galimybės

Švietimas ir integracija į informacinę visuomenę

102. Lietuvos valstybės dėmesys vyresnio amžiaus žmonių švietimui ir mokymui pirmiausia atsispindi Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 (Žin., 2002, Nr. 113-5029), kurioje įtvirtinta mokymosi visą gyvenimą nuostata. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose, patvirtintose Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700 (Žin., 2003, Nr. 71-3216), numatyta, kad būtina plėtoti tęstinę mokymąsi visą gyvenimą laiduojančią ir prieinamą, socialiai teisingą švietimo sistemą. Švietimo įstatymas (Žin., 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853) įtvirtina savivaldybių atsakomybę inicijuoti vietos poreikius atitinkantį profesinio mokymo ir suaugusiųjų švietimo teikėjų tinklo formavimą.

103. Vyresnio amžiaus žmonių išsilavinimas. Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių išsimokslinimo struktūra 1989–2001 metais kito, tarp jų radosi vis daugiau turinčiųjų aukštesnį išsilavinimą. Dar po 5–10 metų turinčiųjų aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą ypač pagausės. Šią tendenciją iš esmės lemia labiau išsilavinusių miesto gyventojų gausėjimas (1989 metais 1000 10 metų ir vyresnių miesto gyventojų teko 126 turintieji aukštąjį išsilavinimą, o 2001 metais jau net 161; kaimo gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, 1989 metais buvo 54 ir 2001 metais – 55), t.y. didėja teritorinė gyventojų išsilavinimo struktūros diferenciacija. Kaime daugiau vyresnio amžiaus, taigi ir menkesnio išsilavinimo žmonių.

104. Suaugusiųjų švietimas. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas (Žin., 1998, Nr. 66-1909) numato, kad savivaldybės privalo turėti pakankamą neformaliojo švietimo programų teikėjų tinklą, inicijuoti vietos poreikius atitinkantį profesinio mokymo ir suaugusiųjų švietimo teikėjų tinklo formavimą. Šiame įstatyme įtvirtinta nuostata, kad neformaliojo suaugusiųjų švietimo paskirtis – sudaryti sąlygas asmeniui mokytis visą gyvenimą, tenkinti pažinimo poreikius, tobulinti įgytą kvalifikaciją ar įgyti papildomą kvalifikaciją.

105. Šiuo metu Lietuvoje yra 27 suaugusiųjų vidurinės mokyklos ir suaugusiųjų mokymo centrai, 43 vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose įsteigtos suaugusiųjų klasės. 2002–2003 mokslo metų pradžioje šiose institucijose mokėsi apie 17,3 tūkstančio klausytojų.

106. Vyresnio amžiaus žmonių suaugusiųjų vidurinėse mokyklose ir suaugusiųjų mokymo centruose gausiausia – 3299 klausytojai. Palyginti su 2001–2002 mokslo metais, tokių asmenų padaugėjo 1000, o su 1999–2000 metais – net 5 kartus. Galima daryti išvadą, kad vis daugiau vyresnio amžiaus žmonių toliau mokosi suaugusiųjų mokymo institucijose.

107. Visos suaugusiųjų mokymo institucijos yra didžiuosiuose miestuose, rajonų centruose, todėl kaimo gyventojams šios paslaugos sunkiau pasiekiamos. Beveik visas finansavimas skiriamas jauniems žmonėms ugdyti, o suaugusiųjų mokymui lėšos skiriamos likutiniu principu. Kita vertus, ir patys pagyvenusieji, ypač vyresnieji, ne itin linkę siekti aukštesnio išsilavinimo. Tai leidžia teigti, kad visuomenėje dar gajį praėjusiojo amžiaus švietimo samprata – manyta, kad žinių, įgytų jaunystėje, turi pakakti visą gyvenimą. Rinkos ekonomikos sąlygomis ir ypač šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje įgyto jaunystėje išsilavinimo neužtenka užimtumui visam darbinės veiklos laikui užsitikrinti. Kvalifikacijos tobulinimas, esant šiuolaikiniams darbo rinkos reikalavimams, labai padeda ne tik įsidarbinti, bet ir išlaikyti turimą darbo vietą.

108. Pensinio amžiaus žmonių švietimas. Lietuvoje galime rasti tik bendro pobūdžio informacijos apie tokį švietimą. Susidaro įspūdis, kad daugiausia šią veiklą plėtoja Trečiojo amžiaus universitetas (neformaliojo suaugusiųjų švietimo institucija), veikiantis jau 5 metus ir turintis filialus Kaune, kituose didesniuose miestuose, rajonuose. Šiuo metu jis turi 2000 studentų, apie 80 procentų – baigę mokslus, nemaža turi mokslo laipsnius ir vardus. Didžiuma šių žmonių studijuoja vienus dalykus ir patys dėsto kitus. Jie teigia, kad pradėjus lankyti universitetą padidėja užimtumas, labai pagerėja sveikata, nes lankyti paskaitas, susitikti su bendraminčiais – didelis džiaugsmas.

109. Pensinio amžiaus žmonės mokosi ir formaliojo suaugusiųjų švietimo institucijose (pvz., kolegijose, aukštosiose mokyklose), tačiau tikslių duomenų apie tai nėra. Galima teigti, kad vis dėlto dauguma vyresnio amžiaus žmonių dalyvauja neformaliojo suaugusiųjų švietimo programose, t.y. tobulina bendruosius gebėjimus, lavinasi meno kolektyvuose.

110. Pastaruoju metu Lietuvoje plėtojamas nuotolinis (distancinis) mokymas, kuris gali būti viena iš galimybių vyresnio amžiaus žmonėms mokytis. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2001–2002 mokslo metais 3 kolegijose ir 8 universitetuose įsteigtas 21 nuotolinio mokymo centras arba klasė, kuriuose mokėsi 1658 studentai, kvalifikaciją tobulino 217 dėstytojų ir 1259 ūkio darbuotojai. Kiek iš jų – pagyvenę asmenys, sunku pasakyti, tačiau šalies gyventojų kompiuterinio raštingumo lygis verčia manyti, kad labai nedaug. Vyresnio amžiaus žmonių, ypač kaimo vietovėse ir mažesniuose miestuose, kompiuterinis raštingumas labai menkas. Vyresnio amžiaus žmonių galimybės ir paskatos naudotis kompiuterių technologijomis savo konkurencingumui darbo rinkoje didinti ar bendrai gyvenimo kokybei gerinti nedidelės.

111. Vyresnio amžiaus žmonių gebėjimų pritaikymas švietimo sistemoje. Švietimo sistamai derėtų pasinaudoti vyresnio amžiaus žmonių turimais įgūdžiais, šiuo tikslu mokyti juos, kaip tai daroma Trečiojo amžiaus universitete ir jo filialuose. Jie galėtų perteikti turimą patirtį ir vaikams, ir jaunimui neformaliojo švietimo institucijose, tačiau tam reikia sukurti reikiamą juridinę bazę, kad pensinio amžiaus asmenys, norintys organizuoti mokymą, turėtų lengvatų.

112. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

112.1. Švietimo politikoje vyresnių žmonių mokymosi problemoms neskirta užtekstinai dėmesio; visuomenė per menkai suvokia mokymosi visą gyvenimą svarbą.

112.2. Nėra sąlygų, tinkamų šviesti vyresnio amžiaus žmonėms.

112.3. Per maža informacijos apie tokį švietimą.

112.4. Trūksta specialistų, dirbančių su vyresniais žmonėmis švietimo įstaigose.

112.5. Neišplėtotas švietimo institucijų, teikiančių paslaugas vyresnio amžiaus žmonėms, tinklas, dideli regioniniai netolygumai.

112.6. Stinga mokymo ir mokymosi programų, projektų, kuriuose galėtų dalyvauti vyresnio amžiaus žmonės.

112.7. Vyresnio amžiaus žmonėms stinga paskatų mokytis visą gyvenimą.

112.8. Nepakankama juridinė bazė, skatinant vyresnio amžiaus žmones pritaikyti savo gebėjimus švietimo sistemoje.

112.9. Stinga tyrimų ir statistinės informacijos šiais klausimais.

Būstas ir aplinkos pritaikymas

113. Esama padėtis. Lietuvoje apie 40 procentų namų ūkių turi labai ribotas būsto pasirinkimo galimybes, nėra mobilūs, esamas būsto fondas nugyventas, nes per mažai skiriama lėšų gyvenamiesiems namams prižiūrėti ir renovuoti, per mažai statoma naujų gyvenamųjų namų, nors valstybė remia pirmojo būsto įsigijimą, subsidijuodama būsto kreditus.

114. Artimiausioje ateityje ir vidutinės trukmės laikotarpiu būsto paklausą daugiausia lems 20–40 metų gyventojai, didėjantis be šeimos gyvenančių asmenų skaičius.

115. Apsirūpinimas būstu. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2002 metais Lietuvoje 1000 gyventojų teko 374 būstai, o vienam gyventojui – 23 kv. metrai naudingojo ploto. Palyginti su Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, Lietuvoje apsirūpinimo būstu rodikliai ketvirtadaliu žemesni. Europos Sąjungos valstybėse narėse 1000 gyventojų tenka apie 450 būstų, o vienam gyventojui – apie 30 kv. metrų naudingojo ploto. Taigi Lietuvoje didesnė fizinė būstų stoka ir didesnis jų apgyvendinimo tankis. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės atlikto gyventojų surašymo duomenimis, iš 1250 šalyje surašytų benamių, net 293 yra 55 metų ir vyresni.

116. Gyventojų ir būstų 2001 metų visuotinio surašymo duomenimis, dauguma namų ūkių (84,9 procento) gyvena nuosavame būste; valstybei ar savivaldybėms priklausančiuose būstuose gyvena 3,3 procento namų ūkių. Nuomojamo būsto stoka didina nuomos kainas ir riboja būsto pasirinkimo galimybes, ypač turintiems mažas pajamas vyresnio amžiaus žmonėms.

117. Namų ūkių apklausa parodė, kad pastaruosius 5 metus 20 procentų namų ūkių būsto sąlygos pablogėjo, labiausiai – vyresnių nei 50 metų asmenų, pensininkų, invalidų ir kitų mažas pajamas turinčių namų ūkių.

118. Būsto tinkamumas vyresnio amžiaus žmonėms. Miestuose apie 80 procentų žmonių gyvena daugiabučiuose namuose, kurie nepritaikyti vyresnio amžiaus žmonėms, ypač turintiems judėjimo sutrikimų. Liftai įrengiami tik aukštesniuose nei 5 aukštų namuose, durų angos, sanitarinės ir higienos patalpos per mažos žmonėms su judėjimo negalia. Vyresniems žmonėms nepritaikyta vieša aplinka, teritorija prie namų, socialinė infrastruktūra.

119. Būsto pritaikymo problema ypač aktuali vyresnio amžiaus kaimo vietovių gyventojams. Tik nedaugelis kaimo gyventojų būstuose turi komunalinius patogumus, dažnai patalpos šildomos krosnimis, be to, didžiuma turi asmeninį pagalbinių ūkių, dėl to jiems reikia papildomos pagalbos, įvairių ūkinių paslaugų, kad galėtų kuo ilgiau gyventi savo namuose.

120. Vyresnio amžiaus žmonių būsto poreikiai. Dabartinė vyresnio amžiaus žmonių karta paprastai turi nuosavą būstą. Jiems dėl įvairių priežasčių (šeimos sudėties ir interesų pasikeitimo, sveikatos, sumažėjusių pajamų, neracionalių būsto išlaikymo išlaidų) reikėtų keisti turimą būstą į pigesnį, mažesnio ploto, patogesnėje vietoje. Tampa aktualus socialinis būstas, būstas su socialinėmis ir medicinos paslaugomis.

121. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

121.1. Vyresnio amžiaus žmonių gausėjimas didins mažesnio, bet su daugiau paslaugų, taip pat socialinio būsto paklausą.

121.2. Statomi būstai ir jų aplinka turėtų būti labiau pritaikyti vyresnio amžiaus žmonėms ir projektuojami pagal principą – aplinka visiems.

121.3. Siekiant, kad nebūtų vyresnio amžiaus benamių, reikėtų sukurti gerai veikiančią socialinio būsto suteikimo sistemą, taip pat teikti reikiamą piniginę paramą būstui išlaikyti mažas pajamas gaunantiems vyresnio amžiaus žmonėms.

Kultūrinio gyvenimo prieinamumas

122. Vienas iš valstybės kultūros politikos tikslų – sudaryti visuomenei ir kiekvienam jos nariui, taip pat vyresnio amžiaus žmonėms, sąlygas dalyvauti kultūriniame gyvenime, pasirinkti mėgstamą laisvalaikio būdą ir suteikti progą išreikšti save. Įgyvendindamos šią nuostatą, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos vykdo priemonės, sudarančias sąlygas visokio amžiaus žmonėms dalyvauti kultūriniame gyvenime.

123. Vyresniojo amžiaus žmonių kultūros išlaidos. Namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis, vyresnio amžiaus žmonių (namų ūkio galva, vyresnė kaip 60 metų) namų

ūkiuose poilsio ir kultūros išlaidos 2002 metais buvo 36 procentais mažesnės negu vidutiniškai namų ūkiuose. Vyresnio amžiaus kaimo gyventojų laisvalaikio, kultūros, švietimo išlaidos kur kas mažesnės negu miesto gyventojų, ir šie skirtumai kasmet didėja.

124. Vyresnio amžiaus žmonių namų ūkiai kur kas blogiau nei kiti apsirūpinę daugeliu kultūrinės ir laisvalaikio paskirties prietaisų: spalvotą televizorių 2002 metais turėjo 83 procentai pagyvenusių žmonių namų ūkių (89 procentai visų namų ūkių), vaizdo magnetofoną – 5 procentai (21 procentas visų namų ūkių), asmeninį kompiuterį – 2 procentai (12 procentų visų namų ūkių).

125. Kultūros projektai. Kiekvienais metais iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto finansuojami kultūros ir meno projektai, programos, kurių tikslas – skatinti visuomenės, taip pat vyresnio amžiaus žmonių, dalyvavimą kūrybinėje veikloje, remti vyresnio amžiaus žmonių nevyriausybinių organizacijų kultūros iniciatyvas, regionų kultūros projektus, didinančius kultūros paslaugų prieinamumą ir gerinančius kokybę periferijoje. Savivaldybės rūpinasi mėgėjų veiklos sklaida, vietos bendruomenės žmonių saviraiška. Nemažai vyresnio amžiaus žmonių kultūros poreikiais rūpinasi kultūros įstaigos.

126. Kultūros centrai yra pagrindinė institucija, kurioje telkiama mėgėjų kūrybinė veikla. Kultūros centrai sudaro sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms nemokamai dalyvauti įvairiuose mėgėjų meno kolektyvuose: choruose, orkestruose, dramos kolektyvuose, šokio ir folkloro ansambliuose, etninės kultūros veikloje, naudotis įvairiomis kultūros paslaugomis.

127. Viešosios bibliotekos, įgyvendindamos viešumo, prieinamumo principą, būdamos atviros bet kokio amžiaus, bet kokio išsilavinimo, bet kokios socialinės padėties ir fizinių galimybių bendruomenės nariams, dalyvauja sprendžiant vyresnio amžiaus žmonių socialinės atskirties, užimtumo, švietimo ir mokymosi visą gyvenimą problemas, sudaro jiems sąlygas gyventi visavertį kultūrinį gyvenimą. Viešosios bibliotekos neįgaliuosius ir vyresnio amžiaus žmones aptarnauja namuose (atveža spaudinius bibliobusais), steigia nestacionarius punktus (bibliotekėles) atokiuose kaimuose, neįgaliųjų bendruomenių, draugijų centruose, sudaro sąlygas bibliotekose aptarnauti neįgaliuosius ir vyresnio amžiaus lankytojus, rengia kompiuterinio raštingumo, kalbų mokymosi kursus, renginius, parodas, steigia įvairius klubus.

128. Muziejai šiandien – ne tik paveldo saugotojai, jie atlieka vis daugiau naujų funkcijų – yra kartu ir švietimo įstaiga, ir pramogų, laisvalaikio vieta. Muziejuose populiarėja šviečiamosios programos, įvairūs projektai, kuriuose aktyviai dalyvauja ir vyresnio amžiaus žmonės. Muziejus atsiduria paslaugų rinkoje ir daugiausia dėmesio skiria lankytojui, jo reikmėms.

129. Kultūros įstaigų lengvatos. Šiuolaikinio meno centras, nacionaliniai ir kiti muziejai turi teisę nustatyti ekskursijos kainą, taip pat vieno lankymo bilieto kainą, taikyti 50 procentų nuolaidą pensininkams, leisti pavienius lankytojus nuo rugsėjo 1 d. iki gegužės 1 d. trečiadieniais nemokamai lankyti muziejų ekspozicijas (be ekskursinio aptarnavimo). Lietuvos muziejai savarankiškai priima sprendimus dėl papildomų lengvatų nustatymo (šeimyninių bilietų ir kitų) atitinkamoms lankytojų grupėms, organizuoja įvairias akcijas,

taiko nuolaidas, steigia nuolatinių lankytojų, rėmėjų klubus. Teatrų ir koncertinių organizacijų vadovų įsakymais nustatytos lengvatos vyresnio amžiaus žmonėms, pageidaujantiems išgirsti koncertinę programą ar pamatyti muzikinį spektaklį (pvz., Lietuvos nacionalinės filharmonijos koncertų salėje nustatytos 2 eilės, kuriose, pensininkų draugijai pateikus paraišką, bilieto kaina yra 5 litai; Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre – senjorai (buvę teatro solistai, artistai) į premjerinius spektaklius įleidžiami nemokamai, 2 kartus per metus rengiamos akcijos vyresnio amžiaus žmonėms, per kurias bilieto kaina į spektaklį simbolinė – 1 litas, taikomos nuolaidos, kai kreipiasi vyresnio amžiaus žmonių organizacijos, draugijos). Dailės ir fotografijos meno galerijų parodų lankymas nemokamas.

130. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

130.1. Sistemingai neatliekami vyresnio amžiaus žmonių kultūrinių poreikių tyrimai, todėl ateityje bus sunku jiems teikti reikiamas ir geros kokybės kultūros paslaugas.

130.2. Senstant visuomenei, atsiras visiškai naujų kultūrinių, švietimo ir informacijos poreikių, keliančių naujus reikalavimus kultūros paslaugų teikėjams. Iškilis kultūros darbuotojų kvalifikacijos problema.

130.3. Kuklios vyresnio amžiaus žmonių pajamos trukdo jiems gauti geros kokybės, įvairesnes kultūros paslaugas. Daugėja aukštąjį išsilavinimą turinčių vyresnių žmonių, dėl to didėja intelektualiesnio laisvalaikio ar dalyvavimo kultūriniame gyvenime poreikis. Senstant visuomenei, ši problema didės.

130.4. Ne visos kultūros įstaigos šiuo metu taiko lengvatas pensininkams, todėl vyresnio amžiaus žmonėms sumažėja galimybė naudotis kultūros paslaugomis. Senstant visuomenei, ši problema didės.

130.5. Pertvarkant kultūros įstaigų tinklą, ne visuomet atsižvelgiama į vyresnio amžiaus žmonių poreikius. Vyresnio amžiaus žmonių daugės, dėl to neišvengiamai didės ši problema.

Transportas

131. Transporto prieinamumas ir pritaikymas vyresnio amžiaus žmonėms. Kad vyresnio amžiaus žmonės būtų aktyvesni, būtina jiems užtikrinti susisiekimo, transporto prieinamumą. Vyresnio amžiaus žmonių problemos panašios į žmonių su negalia problemas, nes didžiumai jų sunku judėti. Pagal kai kuriuos tyrimus ir specialistų vertinimus specialaus transporto ir jo infrastruktūros, pritaikytų žmonėms su judėjimo negalia, reikia 8,5–9 procentų šalies gyventojų. Transporto judrumo tyrimai rodo, kad sunkiai juda apie 20–30 procentų keliaujančiųjų Europoje.

132. Lietuvoje visuomeninės kelių, geležinkelio, oro ir vandens transporto priemonės beveik nepritaikytos vyresnio amžiaus žmonėms ir neatitinka šiuolaikinių reikalavimų. Privažiavimai, stotys, tualetai, aikštelės stotyse ir autobusų stotelėse, automobilių kelių struktūriniai elementai (sankryžų, šaligatvių danga, pastatų ir transporto priemonių naudojimo, higienos, ergonominiai ir saugos reikalavimai) irgi nepritaikyti, dėl to jais sunku naudotis. Netgi statomų naujų, rekonstruojamų ir eksploatuojamų esamų transporto

infrastruktūros objektų aplinka ne visuomet pritaikoma turintiems judėjimo negalią ar vyresnio amžiaus žmonėms.

133. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

133.1. Daugėjant vyresnio amžiaus žmonių, daugiau dėmesio ir lėšų reikės skirti tiek transporto priemonėms, tiek visai aplinkos infrastruktūrai pritaikyti.

133.2. Reikės tirti, kaip transporto infrastruktūra turi keistis gausėjant žmonių su specialiaisiais poreikiais.

Asmens saugumas

134. Nusikaltimai prieš vyresnio amžiaus žmones. Nusikalstamumas Lietuvoje vis dar didelė socialinė problema. Nuo nepriklausomybės atkūrimo užregistruotų nusikaltimų Lietuvoje pagausėjo daugiau nei dvigubai ir 2002 metais sudarė 208,6 nusikaltimo 10 tūkstančių gyventojų. Pensinio amžiaus žmonės nukentėjo nuo 2394 nusikaltimų, arba 3,3 procento visų Lietuvoje užregistruotų nusikaltimų (2001 metais atitinkamai 2948, arba 3,7 procento).

135. Pastarųjų keleto metų problema – vienkiemiuose padaromi nusikaltimai, susiję su smurtu prieš vyresnio amžiaus žmones. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2002 metais Lietuvos vienkiemiuose padaryti 263 sunkūs nusikaltimai (2000 metais – 286, 2001 metais – 220). Susirūpinimą kelia tyčinių nužudymų vienkiemiuose gausa (2000 metais – 19, 2001 metais – 15).

136. Vyresnio amžiaus žmonės daugiausia nukenčia nuo tradicinių nusikaltimų – paprastai tampa vagysčių, plėšimų, sukčiavimo, tyčinių kūno sužalojimų, nužudymų aukomis. Nusikalstamų veikų požiūriu vyresnio amžiaus žmonės priskirtini padidėjusios rizikos grupei.

137. Susiduriama ir su smurtu prieš vyresnio amžiaus žmones šeimoje.

138. Prevencinių veiksmų nepakankamumas ir jų plėtros būtinybė. Kol kas pažaboti nusikalstamumą ir užtikrinti asmens ir visuomenės saugumą daugiausia policijos, kitų teisėsaugos institucijų uždavinys, per mažai dėmesio skiriama nusikalstamų veikų priežasčių ir sąlygų šalinimui ekonominėmis, socialinėmis, švietimo ir kitomis priemonėmis. Dėl to paprastai pavėluotai sureaguoja į jau opias problemas ir lieka kovoti su padariniais, nors dažniausiai būna galimybių tiesiog užkirsti problemoms kelią. Būtina suformuoti ir įgyvendinti iš esmės naujus viešojo saugumo užtikrinimo principus. Pastaraisiais metais vis dažniau pabrėžiama prevencijos svarba, aktyvesnis savivaldos dalyvavimas užtikrinant viešąjį saugumą, pilietinė savisauga.

139. Pilietinė savisauga – labai svarbus nusikalstamų veikų prevencijos ir kontrolės mechanizmo elementas. Nusikalstamų veikų prevencija ir kontrolė gali būti efektyvi tik tada, kai prie šio darbo prisideda visi visuomenės nariai. Svarbu padėti kiekvienam asmeniui suvokti savo vertę ir teisę apsaugoti save ir kitus, ugdyti įsitikinimą, kad kiekvieno asmens veikla gali padėti geriau organizuoti nusikaltimų kontrolę ir prevenciją, skatinti ir remti gyventojų ir verslininkų iniciatyvas apsaugoti savo turtą, būstą ir užtikrinti asmens saugumą.

140. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai yra šie:

140.1. Nėra patikimos apsaugos nuo nusikaltimų prieš vyresnius vienkiemiuose gyvenančius žmones, policijos finansavimas šiose vietovėse per mažas.

140.2. Nėra specialių prevencijos ir kontrolės priemonių, parengtų atsižvelgiant į vyresnio amžiaus žmonių ir nusikalstamų veikų prieš juos ypatumus.

140.3. Per mažai dėmesio skiriama nusikalstamų veikų priežasčių ir sąlygų šalinimui ekonominėmis, socialinėmis, švietimo ir kitomis priemonėmis.

Dalyvavimas ir vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžio formavimas

141. Vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimas sprendžiant su jais susijusius klausimus būtina sąlyga, be kurios negalima vykdyti visų visuomenės grupių interesus atitinkančią politiką. Vienas svarbiausių vyresnio amžiaus žmonių interesų reiškėjų – jų nevyriausybinių organizacijų.

142. Nevyriausybinių organizacijų jau dabar gana aktyviai dirba įvairiose senėjimo strategijai įgyvendinti svarbiose srityse: teikia socialines paslaugas, propaguoja sveiką gyvenimo būdą, informuoja, moko, konsultuoja vyresnio amžiaus žmones, organizuoja kultūrinius renginius, stiprina kartų bendravimą, perduoda jaunimui patirtį ir tradicijas, taip didindamos socialinę aprėptį.

143. Nevyriausybinių organizacijų prigimtimi skiriasi nuo vyriausybinių institucijų. Tai piliečių iniciatyva sukurti dariniai, neturintys stipraus koordinavimo ir finansavimo, tačiau gerai žinantys visuomenės negeroves ir aktyviai naudojančios savanorišką darbą šioms negerovėms šalinti. Norint efektyviai naudoti nevyriausybinių organizacijų potencialą, reikia atsižvelgti į jų prigimtį, galimybes, pašalinti kai kuriuos jas žlugdančius veiksnius.

144. Pagrindiniai pokyčiai ir iššūkiai – vyresnio amžiaus žmonių interesams atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų svaris ir reikšmė turi didėti.

SSGG analizė

145. Atliekant SSGG analizę, į gyventojų senėjimo pasekmių įveikimą žiūrėta kaip į kompleksinę problemą, apimančią įvairią veiklą. Visuomenės senėjimo požiūriu išanalizuotos stiprybės ir silpnybės, nurodytos galimybės ir grėsmės, kylančios senstant visuomenei.

146. Stiprybės:

146.1. Veikianti einamojo finansavimo pensijų sistema šiuo metu pajėgi užtikrinti nors ir kuklias, bet garantuotas pajamas senatvėje. Ši sistema artimiausiais metais bus pajėgi didinti pensijų perkamąją galią proporcingai atlyginimų perkamosios galios didėjimui, o dėl kurį laiką gerėjančio apdraustųjų ir pensijų gavėjų santykio netgi padidinti pensijų santykį su vidutiniu uždarbiu.

146.2. Kaupiamosios pakopos įsteigimas palengvina pensijų sistemos finansinio tvarumo užtikrinimo ir pensijų didinimo ateityje uždavinių sprendimą.

146.3. Veikia stipri aktyvių darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sistema, teikianti profesinio mokymo, kvalifikacijos kėlimo, įdarbinimo paslaugas ir vyresnio amžiaus žmonėms. Ji sudaro pagrindą žymiai suintensyvinti aktyvių darbo rinkos politikos priemonių poveikį vyresnio amžiaus žmonėms.

146.4. Sveikatos apsaugos sistemoje plėtojama geriatrinė pagalba, sukurta pradinė jos infrastruktūra, galinti tapti tolesnės geriatrinės pagalbos paslaugų plėtros pagrindu.

146.5. Sukurta socialinės paramos ir socialinių paslaugų sistema, kuri jau dabar aprėpia vyresnio amžiaus žmonių didėjančius poreikius ir sudaro pagrindą toliau plėtoti paramą ir paslaugas. Pasirinkta tinkama socialinių paslaugų reformavimo kryptis – stacionarias paslaugas pagal galimybes keisti alternatyviomis (dienos, bendruomenių centrais ir panašiai).

146.6. Vykdomos švietimo, kultūros, būsto ir aplinkos pritaikymo, transporto infrastruktūros plėtros, asmens saugumo gerinimo priemonės padės tenkinti vyresnio amžiaus žmonių specifinius poreikius. Atsiranda ateities raidos šia linkme supratimas.

147. Silpnybės:

147.1. Ne visus darbingo amžiaus ekonomiškai aktyvius gyventojus aprėpia socialinis draudimas (tiek dėl įstatymų numatytų išimčių, tiek dėl vengimo dalyvauti socialiniame draudime).

147.2. Vyresnio ir priešpensinio amžiaus žmonės per mažai skatinami ilgiau likti darbo rinkoje, vengiama juos įtraukti į užimtumo rėmimo, aktyvios darbo rinkos politikos priemones, profesinį mokymą, kvalifikacijos tobulinimą. Nepakankamai plėtojamas lanksčiai organizuojamas darbas, ypač vyresnio amžiaus žmonių poreikių ir galimybių požiūriu.

147.3. Daugelis vyresnio amžiaus žmonių per anksti palieka darbo rinką ir gyvena iš pensijos, nors yra pajėgūs dirbti ir uždirbti didesnę pensiją sau ir kitiems. Kaip pasekmė išlieka pernelyg ankstyvas išėjimo į pensiją amžius, iš dalies lemiantis ir mažą pensiją.

147.4. Nekuriamas teigiamas vyresnio amžiaus žmonių, kaip darbuotojų ir visuomenės narių, įvaizdis. Darbdaviai neskatinami įvertinti vyresnio amžiaus darbuotojų privalumų.

147.5. Medicinos pagalba vyresnio amžiaus žmonėms dar sunkokai pasiekama ir nepakankamai gerai organizuota namuose, poliklinikose ar stacionare, taip pat mažoka sveikatinimo programų, geriatrijos paslaugų. Politiniu ir organizaciniu lygmeniu sunkiai integruojamos sveikatos, globos ir slaugos paslaugos.

147.6. Šiuo metu teikiamos socialinės paslaugos pernelyg sunkiai prieinamos, o jų kokybė ne visada tinkama, neišplėtotą infrastruktūrą, dideli skirtumai savivaldybėse. Faktiškai nėra socialinių paslaugų sergantiesiems senatvės demencija ir panašiomis ligomis. Reikėtų labiau pagelbėti šeimai, prižiūrinčiai seną žmogų namuose.

147.7. Dalis dar gana fiziškai ir psichiškai savarankiškų vyresnio amžiaus žmonių ieško galimybių apsigyventi stacionariose globos įstaigose, kadangi per mažos pensijos ir per maža dėmesio pagalbai namuose ir kitoms paslaugoms, padedančioms jiems kuo ilgiau gyventi įprastoje aplinkoje.

147.8. Neužtikrinamas pilnavertis vyresnio amžiaus žmonių gyvenimas. Dėl mažų pajamų ir atitinkamos infrastruktūros stokos jiems nepakanka galimybių šviestis, dalyvauti kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

147.9. Nepakankama apsauga nuo nusikaltimų prieš vyresnio amžiaus žmones, nėra specialių prevencijos ir kontrolės priemonių, parengtų atsižvelgiant į jų ir nusikalstamų veikų prieš juos ypatumus.

148. Galimybės: ilgėjanti gyvenimo trukmė – reikšmingas dabarties laimėjimas – leidžia didelei daliai žmonių ilgiau džiaugtis visaverčiu profesiniu, visuomeniniu ir asmeniniu gyvenimu, visuomenei – ilgiau ir vaisingiau naudoti vyresnio amžiaus žmonių profesinę ir gyvenimo patirtį. Ilgiau gyvendami ir būdami ilgiau darbingi vyresnio amžiaus žmonės galės ilgiau likti darbo rinkoje ir dirbti, atitinkamai pritaikius jų poreikiams darbo vietas ir darbo santykių reglamentavimą. Taip būtų sumažintos galimos disproporcijos tarp darbingo amžiaus ir darbo karjerą baigusių žmonių.

149. Grėsmės:

149.1. Jeigu esamos gimstamumo ir mirtingumo tendencijos išliks, Lietuvos gyventojai toliau sens, vienam darbingo amžiaus žmogui teks kur kas daugiau vyresnio amžiaus žmonių. Gyventojų sumažės. Ryškės disproporcija tarp vyrų ir moterų skaičiaus.

149.2. Ateityje gali iškilti pensijų sistemos (ir einamojo finansavimo, ir kaupiamosios) finansinio tvarumo grėsmė dėl blogėjančio įmokų mokėtojų ir pensijų gavėjų santykio.

149.3. Dėl nepakankamos socialinio draudimo pensijų sistemos aprėpties dalis būsimų vyresnio amžiaus žmonių turės tenkintis tik socialinės paramos išmokomis, kurios neišvengiamai bus kur kas mažesnės už socialinio draudimo pensijas.

149.4. Vyresnio amžiaus žmonėms sunkiau prisitaikant prie kintančių darbo rinkos poreikių, išlieka didesnio jų nedarbo galimybė.

149.5. Daugėjant vyresnio amžiaus žmonių darbo rinkoje, gali susidaryti tokia padėtis, kai nebus užtikrinama natūrali darbuotojų ir profesijų kaita.

149.6. Gali iškilti sveikatos apsaugos ir socialinių paslaugų sistemos finansavimo problemų dėl padidėjusio sveikatos ir socialinių priežiūros paslaugų poreikio vyresnio amžiaus žmonėms. Finansinių sunkumų gali kilti ir kitose srityse, susijusiose su vyresnio amžiaus žmonių poreikiais (būsto paslaugos, transportas ir kita).

149.7. Neišsprendus vyresnio amžiaus žmonių užimtumo, atitinkamų pajamų užtikrinimo, sveikatos ir socialinių paslaugų prieinamumo problemų, kils didesnės vyresnio amžiaus žmonių socialinės atskirties grėsmė.

III. VIZIJA

150. Lietuva įgyvendina Europos Sąjungos socialinį ekonominį modelį – gerovės valstybės, kurioje nedidelis nedarbas, didelė darbo jėgos kaina, stiprios socialinės garantijos, minimalus skurstančių šeimų skaičius, aukštas socialinės sanglaudos lygis, nedideli regioniniai skirtumai.

151. Vyresnio amžiaus žmonės gerbiami, jų patirtis pripažįstama reikšminga visai visuomenei. Vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu, jiems sudaromos sąlygos nuolat tobulėti ir gyventi visavertį profesinį, socialinį, kultūrinį gyvenimą. Jie aktyviai dalyvauja šalies ir bendruomenės gyvenime, nevaržomai pasirinkdami tokio dalyvavimo būdus. Galimybės rinktis nedaug skiriasi regionuose, mieste ir kaime.

152. Šalies ūkio struktūra užtikrina palyginti didelį vyresnio amžiaus žmonių užimtumą. Jų nedarbas – ne didesnis negu visoje šalyje. Racionaliai naudojami vyresnio amžiaus žmonių profesiniai gebėjimai. Darbdaviai ir visuomenė teigiamai žiūri į pagal jėgas ir gebėjimus dirbantį vyresnio amžiaus žmogų. Vyresniems žmonėms taikomas lankstus užimtumas, darbo vietos pritaikomos jų poreikiams, besąlygiškai laikomasi specifinių šiai amžiaus grupei saugos ir sveikatos darbe reikalavimų; skatinamas dalinis išėjimas į pensiją. Vyresnio amžiaus žmonių gebėjimais ir patirtimi aktyviai naudojamosi auklėjant jaunimą.

153. Efektyviai veikia mokymosi visą gyvenimą sistema, aprėpianti ir vyresnio amžiaus žmones. Skatinamos jų pastangos nuolat prisitaikyti prie kintančių darbo rinkos poreikių, įgyti reikiamą kvalifikaciją. Sudarytos sąlygos visiems vyresnio amžiaus žmonėms naudotis informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis.

154. Nuosekliai įgyvendinamas lygių galimybių principas. Vyresnio amžiaus žmonės lygiomis teisėmis su jaunesniaisiais konkuruoja darbo rinkoje, jų atlyginimus lemia profesiniai gebėjimai, o ne amžius, visuomeniniame gyvenime jiems suteikiamos vienodos galimybės, neatsižvelgiant į lytį, tikėjimą, įsitikinimus ir kitus veiksnius.

155. Vyresnio amžiaus žmonių pajamas, būtinas visavertiškai gyventi, užtikrina gerai koordinuotos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos, aprėpiančios visus gyventojus ir padengiančios visą socialinę riziką. Pajamos senatvėje stabilios, garantuojamos derinant einamąjį finansavimą ir kaupimo mechanizmą. Einamojo finansavimo pensijų perkamoji galia didėja maždaug tokiais pat tempais kaip vidutinio darbo užmokesčio perkamoji galia.

156. Piniginę socialinę paramą gauna visi vyresnio amžiaus žmonės, kuriems tokios paramos tikrai reikia. Daugiau dėmesio skiriama invalidumo, skurdo, socialinės atskirties prevencijai. Pašalintas ypač didelis vyresnio amžiaus žmonių skurdas.

157. Išplėsta ir visiems prieinama socialinių paslaugų vyresnio amžiaus žmonėms sistema, teikianti vyresnio amžiaus žmonėms svarbiausias jiems reikalingas paslaugas namuose, ir tik tiems, kurie nebegali gyventi savarankiškai, suteikiama stacionari globa.

158. Sveikatos priežiūros paslaugos prieinamos visiems vyresnio amžiaus žmonėms. Sukurta specializuota prevencijos ir pagalbos jiems sistema. Sveikatos politika pagrįsta sveikatingumo palaikymu visą gyvenimą, atsižvelgiant į fizinius, psichologinius, socialinius, dvasinius ir aplinkos veiksnius. Skatinama sveika vyresnio amžiaus žmonių gyvensena, ligų prevencija, užtikrinamas nebrangių, prieinamų ir geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugų kompleksas.

159. Visiems vyresnio amžiaus žmonėms prieinamas būstas, sudaromos galimybės jį renovuoti ir pritaikyti jų poreikiams. Gyvenamoji aplinka taip pat pritaikyta vyresnio amžiaus žmonėms.

160. Transportas ir komunikacijos priemonės nevaržo vyresnio amžiaus žmonių galimybių judėti ir gyventi visavertį gyvenimą.

161. Sukurta saugesnė vyresnio amžiaus žmonių aplinka ir veiksmingesnė teisinės apsaugos sistema. Sumažinta nusikalstamų veikų prieš vyresnio amžiaus žmones.

162. Politika, skirta vyresnio amžiaus žmonėms, vykdoma koordinuojant valstybės, savivaldybių ir nevyriausybinį organizacijų pastangas. Vyresni žmonės aktyviai dalyvauja tiek sprendžiant savo bendruomenės problemas, tiek priimant sprendimus valstybės ar savivaldybių lygmenimis.

IV. TIKSLAI, UŽDAVINIAI IR JŲ ĮGYVENDINIMO VEIKSMAI

163. Pagrindinis tikslas – sukurti ir įtvirtinti lygių galimybių visų kartų žmonėms visuomenę; vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu, sudaryti tokias sąlygas, kad dabar ir ateityje vyresnio amžiaus žmonės galėtų gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir kultūrinį gyvenimą, kad jų patirtis būtų vertinama ir naudojama, o jie patys gerbiami ir tikri dėl savo ateities.

Pajamų garantijos

164. Tikslas – visiems vyresnio amžiaus žmonėms užtikrinti stabilias žmogaus orumo nežeminančias pajamas, garantuojančias didelę dalį anksčiau turėto gyvenimo lygio ir leidžiančias gyventi visavertį gyvenimą.

165. Uždaviniai yra šie:

165.1. užtikrinti, kad socialinė apsauga aprėptų visus gyventojus, – derinti socialinio draudimo ir socialinės paramos priemones. Būtina imtis šių veiksmų:

165.1.1. užtikrinti, kad visi vyresnio amžiaus žmonės turėtų pajamas, būtinas jų svarbiausiems poreikiams tenkinti, taip pat galimybę sukakusiems senatvės pensijos amžių ar tapusiems invalidais asmenims, neturintiems teisės gauti valstybinių socialinio draudimo pensijų, gauti šalpos išmokas;

165.1.2. gerinti socialinio draudimo įmokų ir mokesčių mokėjimo drausmę ir apskaitą, tobulinti socialinės paramos poreikio nustatymo metodus, tam naudoti modernias informacines technologijas;

165.1.3. skatinti ūkininkus ir savarankiškai dirbančius asmenis aktyviau draustis valstybiniu ar privačiu pensijų draudimu, tobulinti jų socialinio draudimo sąlygas;

165.2. padidinti socialinio draudimo išmokomis, pirmiausia pensijomis, garantuojamą pajamų pakeitimo normą. Būtina imtis šių veiksmų:

165.2.1. indeksuoti socialinio draudimo išmokas, pirmiausia pensijas, taip, kad jų perkamoji galia didėtų tiek pat, kiek darbuotojų atlyginimų;

165.2.2. pagerinti privalomojo socialinio draudimo aprėptį ir įmokų mokėjimo drausmę ir daugiau lėšų skirti vyresnio amžiaus žmonių socialinės apsaugos priemonėms finansuoti – padidinti joms skiriamą BVP dalį ir pagal šį rodiklį palaipsniui artėti prie Europos Sąjungos valstybių narių vidutinio dydžio;

165.3. modernizuoti pensijų sistemą ir garantuoti jos finansinį stabilumą senstant visuomenei. Būtina imtis šių veiksmų:

165.3.1. sukurti dalinio (palaipsnio) išėjimo į pensiją schemas, pagal kurias vyresnio amžiaus žmonės galėtų rinktis dalinį užimtumą ir dalinį išėjimą į pensiją; sukurti paskatas ir galimybes įvesti tokį vyresnio amžiaus žmonių užimtumo modelį;

165.3.2. ilgainiui pasiekti, kad vyrai ir moterys ilgiau galėtų pritaikyti savo gebėjimus darbo rinkoje ir vėliau eiti į pensiją;

165.3.3. nuosekliai įgyvendinti pradėtą pensijų reformą – sukurti einamojo finansavimo ir kaupimo principų derinimu pagrįstą sistemą;

165.4. užtikrinti, kad piniginės socialinės paramos priemonės būtų taikomos tiems asmenims, iš jų vyresnio amžiaus, kuriems jų iš tikrųjų reikia, o jų dydis leistų gavėjams turėti žmogaus orumo nežeminančias pajamas. Būtina imtis šių veiksmų:

165.4.1. į būsto išlaikymo išlaidų kompensavimo mažas pajamas gaunantiems asmenims sistemą įtraukti ir kitas būtinas išlaidas, susijusias su būsto išlaikymu;

165.4.2. tobulinti piniginės socialinės paramos priemonių taiklumą, siekiant, kad paramą gautų tie asmenys, kuriems jos reikia;

165.5. sumažinti skurdą ir socialinę atskirtį, įveikti ypač didelį skurdą. Būtina imtis šių veiksmų:

165.5.1. numatyti priemones vyresnio amžiaus žmonių gerovei didinti;

165.5.2. siekiant, kad informacija apie vyresnio amžiaus žmonių skurdą būtų patikima, tirti ypač didelio skurdo priežastis;

165.5.3. siekiant užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių gerovę, mažinti jų skurdą ir socialinę atskirtį, labai gerai koordinuoti valstybės, savivaldybių institucijų, įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų siekius ir veiksmus.

Užimtumas

166. Tikslas – išlaikyti vyresnio amžiaus žmones kuo ilgiau aktyvius darbo rinkoje, mažinti jų nedarbą ir didinti dalyvavimą darbo rinkoje.

167. Uždaviniai yra šie:

167.1. sukurti teises sąlygas ir finansines paskatas vyresnio amžiaus žmonėms siekti užimtumo, o darbdaviams juos įdarbinti ir išlaikyti darbe; mažinti šių asmenų dalyvavimo darbo rinkoje kliūtis. Būtina imtis šių veiksmų:

167.1.1. tobulinti teisės aktus, kurie skatina darbdavius priimti į darbą vyresnio amžiaus žmones ir sudaryti jiems sąlygas darbe kelti kvalifikaciją;

167.1.2. didinti vyresnio amžiaus žmonių, ypač moterų, verslumą, skatinti juos imtis verslo, sudaryti jiems sąlygas gauti verslui plėtoti reikalingą informaciją, užtikrinti reikiamą profesinį mokymą;

167.1.3. šalinti vyresnio amžiaus žmonių priešlaikinio išėjimo iš darbo rinkos priežastis; skatinti darbuotojus kuo ilgiau dirbti;

167.1.4. skleisti informaciją apie užimtumo galimybes vyresnio amžiaus žmonėms;

167.1.5. rengti ir skleisti informaciją, kuri padėtų kurti teigiamą visuomenės ir darbdavių nuomonę apie vyresnio amžiaus žmonių užimtumą;

167.1.6. remti nevyriausybinių organizacijų iniciatyvas, didinančias vyresnio amžiaus žmonių užimtumą;

167.1.7. didinti socialinių partnerių vaidmenį skatinant darbdavius kuo ilgiau išlaikyti vyresnio amžiaus darbuotojus įmonėse;

167.2. didinti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą profesiniame mokyme. Būtina imtis šių veiksmų:

167.2.1. skatinti vyresnio amžiaus darbuotojų ekonominę aktyvumą, atsižvelgiant į darbo rinkos reikalavimų pokyčius, tobulinti turimą kvalifikaciją, persikvalifikuoti ar įgyti naujų įgūdžių, sudaryti tam tinkamas sąlygas;

167.2.2. plėtoti mokymosi visą gyvenimą akstinus, įtraukti į šį procesą vyresnio amžiaus žmones;

167.2.3. didinti socialinių partnerių vaidmenį skatinant vyresnio amžiaus žmonių profesinį mokymą;

167.2.4. skatinti vyresnio amžiaus žmones įgyti naują darbo rinkos poreikius atitinkančią kvalifikaciją;

167.2.5. užtikrinti, kad kiekvienas išsiregistravęs teritorinėje darbo biržoje vyresnio amžiaus bedarbis būtų įtrauktas į aktyvios darbo rinkos politikos priemones;

167.2.6. kurti ir įgyvendinti tęstinio profesinio mokymosi vyresnio amžiaus žmonėms programas, kurios formuotų ir bendruosius gebėjimus;

167.2.7. sukurti specializuotas mokymosi programas vyresnio amžiaus žmonėms;

167.2.8. užtikrinti vadinamąją antrąją galimybę visiems vyresnio amžiaus žmonėms, nebaigusiems pagrindinės ar vidurinės mokyklos;

167.2.9. sudaryti palankias sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms įgyti paklausą darbo rinkoje turinčią profesiją ir tobulinti kvalifikaciją;

167.2.10. sudaryti teises sąlygas pensinio amžiaus žmonėms pritaikyti gebėjimus švietimo sistemoje;

167.2.11. plėtoti profesinio informavimo, orientavimo ir konsultavimo paslaugas vyresnio amžiaus žmonėms;

167.2.12. sudaryti sąlygas švietimo darbuotojams įsigyti reikiamą pedagogo kompetenciją, būtiną darbui su vyresnio amžiaus žmonėmis;

167.2.13. informuoti visuomenę apie mokymosi visą gyvenimą galimybes ir skleisti gerą patirtį;

167.3. sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms palankias darbo sąlygas, užtikrinančias jų darbo kokybę. Būtina imtis šių veiksmų:

167.3.1. sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms geresnes darbo sąlygas, gerinti sveikatos apsaugą ir saugumą darbo vietoje;

167.3.2. plėtoti lanksčiai organizuotą darbą, kad darbuotojai galėtų derinti įsipareigojimus šeimai su darbu, dirbti pagal sveikatos išgales;

167.3.3. parengti rekomendacijas, kaip naudoti vyresnio amžiaus darbuotojų darbo patirtį, derinti ją su naujų darbuotojų mokymu;

167.3.4. plėtoti transporto ir kelių infrastruktūrą, kad atokių vietovių ir kaimų vyresnio amžiaus gyventojai neliktų izoliuoti, galėtų laiku nuvykti į kitoje vietovėje esančią darbo vietą;

167.3.5. pritaikyti darbo vietas ir sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms;

167.3.6. įteisinti specialius saugos ir sveikatos darbe reikalavimus vyresnio amžiaus žmonėms;

167.3.7. užtikrinti, kad vyresnio amžiaus žmonės darbo vietoje nebūtų diskriminuojami (atlyginimo dydis, priėmimas į darbą ir atleidimas iš darbo ir panašiai);

167.4. mažinti teritorijų nedarbo ir užimtumo skirtumus. Būtina imtis šių veiksmų:

167.4.1. plėtoti priemones vyresnio amžiaus žmonių nedarbui mažinti ir užimtumui didinti probleminėse teritorijose;

167.4.2. panaudoti vietinių iniciatyvų įgyvendinimo projektus, skatinti vietos partnerių bendradarbiavimą ir vietos ūkio plėtrą, taip didinti vyresnio amžiaus žmonių užimtumą ir spręsti nedarbo, skurdo, kitas jų problemas;

167.4.3. skatinti vietos bendruomenės narius rengti projektus, skirtus vyresnio amžiaus žmonių užimtumo gebėjimams didinti, naudoti Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas;

167.4.4. išplėsti mokymo institucijų vyresniems žmonėms tinklą, racionaliai naudojant pertvarkomų mokyklų patalpas ir turimą personalą;

167.4.5. plėtoti mokymosi visą gyvenimą regioninę struktūrą, taip mažinti mokymosi paslaugų prieinamumo gyventojams skirtumus mieste ir kaime;

167.4.6. organizuoti mokymą pagal rinkos ir regioninius poreikius;

167.4.7. sudaryti visoje šalies teritorijoje sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms naudotis šiuolaikinių komunikacijos ir informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis.

Sveikata ir socialinės paslaugos

168. Tikslas – pasiekti, kad vyresnio amžiaus žmonės būtų kuo sveikesni, o sergantiems užtikrinti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas; sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų priemonėmis pasiekti, kad vyresnio amžiaus žmonės kuo ilgiau galėtų gyventi savo namuose, šeimoje ir bendruomenėje; užtikrinti, kad sveikatos priežiūros ir socialinės paslaugos būtų laisvai prieinamos visiems jų reikalingiems žmonėms.

169. Uždaviniai yra šie:

169.1. užtikrinti vyresnio amžiaus žmonėms sveiką, geros kokybės gyvenimą, šiuo tikslu įtraukti jų sveikatos klausimus į visas politikos priemones. Būtina imtis šių veiksmų:

169.1.1. taikyti sektorių bendradarbiavimo metodą, kuris būtų plėtojamas atsižvelgiant į vyresnio amžiaus žmonių nuomonę, reikmes ir jų savarankiškumo palaikymą, rėmimą ir skatinimą. Glaudus sveikatos priežiūros tarnybų ir socialines paslaugas teikiančių institucijų bendradarbiavimas laiduos gerą paslaugų kokybę;

169.1.2. užtikrinti, kad visi sektoriai būtų atsakingi už jų politikos ir veiklos poveikį žmonių sveikatai. Sektorių veikla turėtų būti pagrįsta poveikio sveikatai ir funkcinio pajėgumo vertinimais, kuriuose būtų nagrinėjamas ne tik esamas valdžios sprendimų poveikis žmonių sveikatai, bet ir prognozuojamas galimas būsimų sprendimų poveikis;

169.1.3. atsižvelgti į socialinių, ekonominių ir aplinkos veiksnių poveikį žmonių sveikatai, formuojant įvairių sričių politiką;

169.1.4. skirti ypač daug dėmesio per visą žmogaus gyvenimą lyčių aspektui ir nelygybei, taip pat didesniai vyrų mirtingumui. Turėtų būti tobulinama visos sveikatos priežiūros veikla ir vertinamas jos poveikis skirtingų lyčių asmenims. Kad šis poveikis būtų įvertintas ir imtasi reikiamų priemonių, būtina rinkti duomenis ir statistinę medžiagą pagal amžių ir lytį, taikyti vieną vertinimo sistemą;

169.2. užtikrinti socialinių ir sveikatinimo, sveikatos priežiūros paslaugų kokybę, prieinamumą, pakankamumą, neatsižvelgiant į socialinę padėtį, amžių, lytį ir rasę. Būtina imtis šių veiksmų:

169.2.1. užtikrinti vienodas sąlygas gauti veiksmingas sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas, neatsižvelgiant į amžių ar lytį; kryptingai mažinti lyčių, amžiaus grupių nelygybę ir materialinės būklės skirtumus, teikiant sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas;

169.2.2. užtikrinti paslaugų prieinamumą kaimo gyventojams;

169.2.3. skatinti žmonių savarankiškumą ir juos remti, taip pat padėti vyresnio amžiaus žmonėms visiškai ištraukti į visas bendruomenės gyvenimo sritis;

169.2.4. remti neformalių slaugytojų, esančių šeimose ir bendruomenėse, pastangas, atitinkamas bendruomenių programas, pripažinti ir remti vyresnio amžiaus žmonių pastangas rūpintis šeimos nariais;

169.2.5. tobulinti specialistų, teikiančių socialines ir sveikatos priežiūros paslaugas vyresnio amžiaus žmonėms, rengimą;

169.2.6. geriau koordinuoti ir integruoti sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas, teikiamas valstybės ir privačių įstaigų;

169.2.7. taikyti tinkamas ligų atvejų administravimo sistemas, kad būtų prieinamos reikiamos kompleksinės paslaugos, iš jų gydymo, priežiūros namuose paslaugos ir psichologinė pagalba, stacionariai ir ambulatoriškai gydomiems ligoniams;

169.2.8. reguliariai įvertinti socialinių, sveikatinimo ir sveikatos priežiūros paslaugų poreikį planuojant šias paslaugas;

169.2.9. sudaryti sąlygas sukurti vyresnio amžiaus žmonėms tinkamą gyvenimo aplinką, kad kuo ilgiau jie galėtų gyventi savarankiškai;

169.3. užtikrinti reikiamą socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų finansavimą – siekti, kad sveikatos priežiūros ir socialinėms paslaugoms skirti ištekliai būtų skirstomi efektyviai, tolygiai ir subalansuotai. Vyresnio amžiaus žmonės turi turėti vienodas galimybes gauti būtiną sveikatos priežiūrą ir nebūti diskriminuojami dėl amžiaus. Teikiant šias paslaugas, pirmenybė turėtų būti nustatoma skaidriai, o pakankami finansiniai ištekliai skiriami nustatytiems prioritetams įgyvendinti, kad būtų kuo didesnė nauda sveikatai. Socialinės apsaugos sistemos, siūlančios draudimą ligos, sveikatos, ilgalaikės priežiūros ir negalios atveju, prireikus gali daug prisidėti prie šių paslaugų teikimo. Formuojant išplėstinę sveikatos paslaugų teikimo politiką, tinkamas sveikatos priežiūros ir paslaugų finansavimas sumažins fizinę vyresnio amžiaus žmonių priklausomybę. Būtina imtis šių veiksmų:

169.3.1. nuolat stebėti gyventojų sveikatos būklę ir skiriamų lėšų ir išteklių poveikį teikiamoms sveikatos paslaugoms;

169.3.2. plėtoti specializuotos geriatrinės pagalbos priemones;

169.4. skatinti žmones rinktis tai, kas naudinga sveikatai. Norint įveikti iššūkius, susijusius su socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimu vyresnio amžiaus žmonėms ir neįgaliesiems, daug dėmesio turėtų būti skiriama sveikai gyvensenai, ligų prevencijai, fizinei ir psichologinei reabilitacijai, vadovaujantis principu, kad sveikata rūpintis reikia visą gyvenimą. Būtina imtis šių veiksmų:

169.4.1. skatinti visokio amžiaus žmones imtis tinkamos fizinės veiklos, taisyklingai maitintis, nerūkyti, negerti daug alkoholio, rinktis kitas sveikos gyvensenos priemones, kurios padėtų išvengti ligų ir funkcinų sutrikimų, pailgintų gyvenimą, pagerintų jo kokybę;

169.4.2. šviesti visuomenę (ypač jaunimą), organizuoti įvairias akcijas, skatinančias žmones pasirinkti sveiką gyvenimo būdą;

169.5. tobulinti socialines paslaugas – pritaikyti senstančios visuomenės poreikiams, padidinti prieinamumą. Būtina imtis:

169.5.1. šių trumpalaikių veiksmų:

169.5.1.1. sukurti vieną asmens socialinių paslaugų poreikio nustatymo sistemą, įteisinti atsakomybę už tai. Taip bus sudarytos sąlygos tiksliau nustatyti paslaugų poreikį asmeniui, todėl į stacionarias vyresnio amžiaus žmonių globos įstaigas ateityje neturėtų patekti savarankiškų ir galinčių gauti nestacionarias paslaugas vyresnio amžiaus žmonių. Tai turėtų skatinti nestacionarių, ypač pagalbos namuose, paslaugų plėtrą;

169.5.1.2. diferencijuoti apmokėjimą už socialines paslaugas išlaikant socialinio solidarumo principą – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto lėšų apmokamos socialinės paslaugos asmenims, kuriems jos būtinos, bet kurie neturi pakankamai pajamų ir turto, kad susimokėtų už jas. Mokėjimo už socialines paslaugas diferencijavimas sudarys galimybes mokėjimo dydį nustatyti atsižvelgiant į turimą asmens turtą, pajamas, gaunamų socialinių paslaugų sudėtį ir rūšį;

169.5.1.3. plėtoti savivaldybėse visų pirma pagalbos namuose paslaugas: tobulinti jų finansavimą, didinti aprėptį, gerinti kokybę ir didinti asortimentą;

169.5.1.4. tobulinti pagalbos namuose tarnybų veiklą – sudaryti klientui galimybę prireikus gauti pagalbą namuose bet kuriuo paros metu ar savaitgaliais;

169.5.1.5. tobulinti informavimo apie paslaugas sistemą, taip pat ir vyresnio amžiaus žmonėms, numatyti informacijos sklaidos kryptis, formas, būdus;

169.5.1.6. gerinti socialinių darbuotojų rengimą – pritaikyti jų kvalifikaciją senstančios visuomenės poreikiams;

169.5.2. šių ilgalaikių veiksmų:

169.5.2.1. įdiegti socialinių paslaugų pirkimo modelį; sudaryti sąlygas plėtoti privačią iniciatyvą, taip įtraukti daugiau nevyriausybinį organizacijų, teikiančių paslaugas vyresnio amžiaus žmonėms; skatinti socialinių paslaugų teikėjų konkurenciją;

169.5.2.2. sukurti vieną minimalių reikalavimų socialinėms paslaugoms sistemą, socialinių paslaugų kokybės vertinimo ir kontrolės mechanizmą, įtraukti į šį procesą socialinių paslaugų gavėjus. Reikalavimų sistemos įdiegimas ir įstaigų licencijavimo mechanizmas turėtų užtikrinti minimalią paslaugų vyresnio amžiaus žmonėms kokybę;

169.5.2.3. siekiant mažinti stacionarios globos poreikį ir didinti paslaugų pasirinkimą, skatinti savivaldybes steigti vyresnio amžiaus žmonėms savarankiško gyvenimo (grupinio apgyvendinimo) institucijas;

169.5.2.4. plėsti globos ir slaugos paslaugų organizavimo formų įvairovę (pvz., steigti intensyvios globos ir slaugos dienos centrus, mobilias komandas, teikiančias paslaugas namuose nesavarankiškiems asmenims, ir panašiai);

169.5.2.5. siekti suformuoti savivaldybėje integralią socialinių paslaugų ir slaugos vyresnio amžiaus žmonėms sistemą;

169.5.2.6. plėtoti teikiamas socialines paslaugas vyresnio amžiaus žmonėms, mažinti jų organizavimo ir teikimo skirtumus regionuose.

Visaverčio gyvenimo galimybės

170. Tikslas – sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms sąlygas saugiai gyventi visavertį socialinį, kultūrinį, asmeninį gyvenimą ir nuolat tobulėti, naudotis kultūros vertybėmis, informacinių technologijų teikiama galimybėmis, nevaržomai judėti.

171. Uždaviniai yra šie:

171.1. pasiekti, kad visiems vyresnio amžiaus žmonėms būtų prieinamas jiems pritaikytas būstas; išplėsti būsto pasirinkimo galimybes. Būtina imtis šių veiksmų:

171.1.1. stiprinti vyresnio amžiaus žmonių gebėjimus dalyvauti būsto rinkoje – teikti pagalbą perkant, parduodant, keičiant būstą;

171.1.2. remti per mažas pajamas gaunančius vyresnio amžiaus žmones – padengti jiems dalį būsto išlaikymo išlaidų arba padėti išsirinkti racionalesnį būstą;

171.1.3. teikti vyresnio amžiaus žmonėms paramą, kad būstai būtų pritaikyti jų poreikiams, taip užtikrinti didesnę jų savarankiškumą ir gebėjimą ilgiau gyventi savo namuose;

171.2. užtikrinti efektyvų esamo būsto naudojimą, priežiūrą, atnaujinimą ir modernizavimą, taip pat energetikos išteklių racionalų naudojimą;

171.3. pritaikyti gyvenamąją aplinką vyresnio amžiaus žmonėms, šiuo tikslu siekti, kad gyvenamųjų vietovių infrastruktūra atitiktų vyresnio amžiaus žmonių poreikius (įvairių paslaugų įstaigų prieinamumas, poilsio zonų sukūrimas, tinkamas gatvių apšvietimas ir panašiai);

171.4. sudaryti vyresnio amžiaus žmonėms galimybes gyventi visavertį kultūrinį gyvenimą, užtikrinti kultūros vertybių prieinamumą. Būtina imtis šių veiksmų:

171.4.1. atlikti vyresnio amžiaus žmonių kultūros poreikių tyrimus;

171.4.2. vykdyti kultūros darbuotojų mokymą atsižvelgiant į visuomenės senėjimo problemas;

171.4.3. nuolat remti kultūros darbuotojų iniciatyvą, skatinančią vyresnio amžiaus žmones dalyvauti kultūros veikloje;

171.4.4. rekomenduoti kultūros paslaugų teikėjams planuojant veiklą numatyti lengvatas vyresnio amžiaus žmonėms;

171.4.5. optimizuojant kultūros įstaigų tinklą, atsižvelgti į vyresnio amžiaus žmonių poreikius;

171.5. sudaryti sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms nevaržomai naudotis transporto ir komunikacijos priemonėmis, kad jie galėtų visavertiškai gyventi. Būtina imtis šių veiksmų:

171.5.1. sukurti visuomeninio transporto pritaikymo ir prieinamumo vyresnio amžiaus žmonėms sistemą;

171.5.2. pritaikyti transporto infrastruktūrą vyresnio amžiaus žmonėms;

171.5.3. skatinti visuomenę ir transporto darbuotojus daugiau dėmesio skirti vyresnio amžiaus žmonėms, jų transporto paslaugų poreikio tenkinimui;

171.6. pasiekti, kad Lietuvoje vyresnio amžiaus žmonės jaustųsi saugiai, – užtikrinti jų apsaugą nuo pasitaikančio smurto ir prievartos šeimoje, darbe, globos ar kitose įstaigose, kitokių prievartinių ir smurtinių veiksmų; gerinti turtinių nusikalstamų veikų ir nusikalstamų veikų viešosiose vietose, atokiose kaimo vietovėse ar vienkiemiuose prieš vyresnio amžiaus žmones prevenciją ir kontrolę, užtikrinti tinkamą vyresnio amžiaus žmonių – nusikalstamos veikos aukų socialinę teisinę apsaugą. Būtina imtis šių veiksmų:

171.6.1. skatinti teritorines policijos įstaigas, savivaldybių institucijas ir įstaigas rengti ir įgyvendinti specialias vyresnio amžiaus žmonių apsaugos nuo nusikalstamų veikų, ypač smurto ir prievartos, priemones (ekonominės, socialinės, švietimo ir kitokias);

171.6.2. vykdyti specialias priemones, skirtas informuoti apie savisaugą, skatinti potencialias nusikalstamų veikų aukas pagal galimybes imtis visų įmanomų savo gyvybės, sveikatos ir turto apsaugos priemonių;

171.6.3. gerinti fizinę viešosios tvarkos priežiūrą didesnės rizikos vietose, užtikrinti policijos patruliavimą, skatinti savanorišką visuomenės ir specializuotų organizacijų pagalbą;

171.6.4. gerinti kaimo gyvenamosiose vietovėse dirbančių policijos apylinkės inspektorių veiklą;

171.6.5. užtikrinti policijos paslaugų prieinamumą ir kokybę, iš esmės pagerinti galimybes prireikus nedelsiant kreiptis į policiją ir sulaukti skubios jos pagalbos;

171.6.6. plėsti ir stiprinti policijos, socialinės apsaugos ir sveikatos priežiūros tarnybų ir bendruomenės bendradarbiavimą nusikalstamų veikų prevencijos srityje;

171.6.7. užtikrinti informacijos apie teisėsaugos institucijų ir įstaigų teikiamas paslaugas prieinamumą;

171.6.8. organizuoti prieinamą socialinę-psichologinę ir teisinę pagalbą nusikalstamų veikų aukoms;

171.6.9. periodiškai vykdyti specialius viktimologinius tyrimus, siekiant nustatyti vyresnio amžiaus žmonių saugumo būklę.

Dalyvavimas ir vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžio kūrimas

172. Tikslas – užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės, bendruomenės gyvenime, pagalbos sau iniciatyvose; sprendimus, susijusius su vyresnio amžiaus žmonėmis, priimti tik su jų žinia ir jiems dalyvaujant; skatinti nevyriausybinių organizacijų plėtrą ir stiprinti jų įtaką.

173. Uždaviniai yra šie:

173.1. sukurti ir įdiegti veiksmingą valstybės valdymo institucijų ir vyresnio amžiaus žmonių interesams atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo modelį. Būtina imtis šių veiksmų:

173.1.1. skatinti vyresnio amžiaus žmones aktyviau jungtis į nevyriausybines organizacijas, dalyvauti kultūriniame, politiniame gyvenime, supažindinti juos per visuomenės informavimo priemones su tokio dalyvavimo galimybėmis atskleidžiant save, kuriant teigiamo, aktyvaus, į plėtrą orientuoto senėjimo proceso įvaizdį visuomenėje;

173.1.2. užtikrinti vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą įvairiose šalies, savivaldybių lygmens konsultacijos tarybose, kuriose aptariami su jais susiję valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų projektai;

173.1.3. remti ir skatinti savivaldybėse nevyriausybinių organizacijų, bendruomenės centrų, vyresnio amžiaus žmonių klubų kūrimą ir išlaikymą. Šiuose centruose, klubuose būtų galima bendrauti, dalintis informacija, patirtimi ne tik tarpusavyje, bet ir skirtingų kartų žmonėms, turintiems panašių interesų, tenkinti kultūrinius poreikius. Ypač derėtų rūpintis kaimo bendruomenių vyresnio amžiaus žmonių aktyvumu ir dalyvavimu visuomenės gyvenime. Šios veiklos turėtų imtis kaimo seniūnijos, bendruomenių socialinio darbo organizatoriai;

173.1.4. išanalizuoti ir prireikus tobulinti nevyriausybinių organizacijų, dalyvaujančių įgyvendinant valstybės strateginius tikslus, finansavimą iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, Europos Sąjungos struktūrinių fondų, taip pat labdaros lėšų; nustatyti minimalius nevyriausybinių organizacijų teikiamų paslaugų standartus, atsakomybę, skaidrų ir nesudėtingą atsiskaitymą už suteiktas paslaugas, jų kokybę ir gautą finansavimą;

173.1.5. skatinti kurti tinklines nevyriausybinių organizacijų struktūras, kurios specializuotųsi sprendžiamoms konkrečioms uždavinėms;

173.1.6. remti vyresnio amžiaus žmonių nevyriausybinių organizacijų veiklą, savanoriško aktyvumo plėtrą, kad šie žmonės galėtų padėti vieni kitiems, imtųsi jiems patrauklios, gebėjimus ir polinkius atitinkančios veiklos;

173.2. pasiekti, kad ir darbdaviai, ir visuomenė palankiau žiūrėtų į vyresnio amžiaus darbuotojus. Būtina imtis šių veiksmų:

173.2.1. rengti visuomenės informavimo priemonių akcijas, tikslines skatinamąsias priemones darbdaviams, vietos bendruomenėms ir kitiems visuomenės nariams, kad visuomenė būtų geriau supažindinama su vyresnio amžiaus žmonių įtraukimo į darbo rinką ir visuomenės gyvenimą privalumais;

173.2.2. aiškinti įvairaus amžiaus darbo jėgos privalumus;

173.2.3. ugdyti visuomenės nuostatą, kad vyresnio amžiaus žmonių bendrojo išsilavinimo lygmens didinimas, profesinis perkvalifikavimas ir mokymas – produktyvi investicija;

173.2.4. nuolat rengti Lietuvos nacionaliniame radijuje ir televizijoje laidas apie vyresnio amžiaus žmonių veiklą, laimėjimus, nuopelnus;

173.2.5. skatinti vyresnio amžiaus žmones aktyviau jungtis į profesines sąjungas, dalyvauti sprendžiant darbo organizavimo, kvalifikacijos tobulinimo ir darbo apmokėjimo klausimus;

173.3. formuoti teigiamą vyresnio amžiaus žmonių ir senėjimo įvaizdį; numatyti priemones, ugdančias visuomenės, ypač vaikų, jaunimo, suvokimą, kad vyresnio amžiaus žmonių indėlis į visuomenės gyvenimą itin svarbus. Būtina imtis šių veiksmų:

173.3.1. supažindinti visuomenę su teigiamais senėjimo aspektais, parodyti vyresnio amžiaus žmonių išmintį, privalumus, indėlį į visuomenės gyvenimą;

173.3.2. ugdyti suvokimą, kad vyresnio amžiaus žmonės ir jų patirtis – didelė vertybė, neatsižvelgiant į skirtingą jų išsilavinimą, ekonominę veiklą ar savarankiškumo laipsnį;

173.3.3. geriau naudotis visuomenės informavimo priemonių galimybėmis teigiamam vyresnio amžiaus žmonių įvaizdžiui kurti; skatinti leisti leidinius, rengti straipsnius ir laidas šia tema;

173.4. nuolat vykdyti mokslinius tyrimus, siekiant objektyviai išanalizuoti senėjimo keliamas problemas, dėl to atsirandančius naujus poreikius, rasti tinkamiausius atitinkamos politikos sprendimus;

173.5. pasinaudoti nevyriausybinių organizacijų galimybėmis prisidėti prie šioje strategijoje nustatytų uždavinių sprendimo. Nevyriausybinių organizacijų galėtų:

173.5.1. teikti socialines paslaugas namuose, ypač vienišiesiems asmenims ir šeimoms, slaugančioms ligotus ir senus žmones;

173.5.2. informuoti ir konsultuoti žmones, patekusius į krizinę situaciją, teisiniais, psichologiniais ir kitais klausimais, suteikti jiems naujų technologijų naudojimo įgūdžių, reikiamų žinių;

- 173.5.3. mokyti sveikos gyvensenos ir sudaryti sąlygas taip gyventi;
- 173.5.4. įtraukti vyresnio amžiaus žmones į aktyvų gyvenimą per kultūrinius renginius, skatinti jų bendravimą ir savitarpio pagalbą, kartų ryšį;
- 173.5.5. didinti vyresnio amžiaus žmonių pajamas – iš dalies jiems apmokėti už kitiems teikiamas paslaugas arba suteikti mažas pajamas turintiems asmenims šias paslaugas nemokamai;
- 173.5.6. analizuoti neigiamus visuomenės gyvenimo reiškinius ir rengti jų mažinimo veiksmų planus;
- 173.5.7. supažindinti visuomenę su šia strategija, prisidėti prie jos įgyvendinimo.

V. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

174. Atsižvelgiant į šios strategijos nuostatas ir šalies finansines galimybes, bus parengtos Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo priemonės. Šias priemones turi parengti Socialinės apsaugos ir darbo ministerija kartu su Finansų ministerija, Kultūros ministerija, Susisiekimo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, kitomis suinteresuotomis institucijomis.

175. Siekiant sudaryti galimybę vertinti pasiektą pažangą, nustatyti kliūtis ir problemas, turi būti sukurta šios strategijos įgyvendinimo stebėsenos sistema. Šiuo tikslu iš suinteresuotų institucijų atstovų bus sudaryta darbo grupė, kuri stebės priemonių vykdymą. Atsižvelgdama į stebėsenos rezultatus ir siekdama užtikrinti šios strategijos tikslų įgyvendinimą, darbo grupė teiks Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl priemonių tobulinimo.

176. Nustatyti šios strategijos įgyvendinimo vertinimo kriterijai, tiesiogiai susiję su numatytais tikslais ir uždaviniais ir leidžiantys vertinti padarytą pažangą:

- 176.1. pajamų pakeitimo norma (procentais);
- 176.2. išlaidos pensijoms, BVP dalis (procentais);
- 176.3. vyresnio amžiaus žmonių skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų (pagal lytį, procentais);
- 176.4. vyresnio amžiaus žmonių skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų (pagal lytį, procentais);
- 176.5. vyresnio amžiaus žmonių užimtumo lygis (pagal lytį, procentais);
- 176.6. bendras visą gyvenimą trunkančio mokymosi rodiklis (procentais);
- 176.7. vidutinė 60 metų gyventojų būsimąjo gyvenimo trukmė (pagal lytį);
- 176.8. socialinių paslaugų namuose gavėjų – vyresnio amžiaus žmonių skaičius.